

SRĐ

Br. I.

Dubrovnik 16 Januara 1903.

God. II.

ADELAJIDE RISTORI.*)

— napisao Dr. Torkvato. —

Jedna od naj bolijeh teatarskih umjetnica prošloga vijeka, jest bez sumne Adelajide Ristori.

Jednoga lijepoga dana, dva siromašna glumea malenoga društva *Cavicchi*, prispješe u malen frijulski gradić *Cividale*. Antun Ristori vodio je sa sobom svoju suprugu Magdalenu rod. Pomatelli, koja se je nalazila u blagoslovlenome staňu. — Tu se je rodila Adelajide Ristori, na 29 januara 1822.

Po tadaňem običaju talijanske glumačke obitelji, Adelajide se je morala posvetiti očinom zanatu. Bilo joj je samo dva mjeseca dana, kada se je prvi put na pozornici pokazala i to u malenome košiću, prigodom komedije: *Il regalo del primo giorno dell' anno*.

U trećoj je godini već predstavljala u Avellonijevoj tragediji *Bianca e Fernando*. Navršivši dvanaestu godinu, stupi zajedno sa svojijem roditeljima u društvo Josipa Moncalva. Ristori se je osobito isticala u lakrdijama (farsi), a katkada znala je i vrsno predstavljati u kakovoj drami ili komediji.

Bilo joj je 14 godina, kada je prvi put u Novari odigrala ulogu Pellicove „*Francesca da Rimini*“.

Ali je ovakova društva nijesu mogla dotjerati u umjetničkoj naobrazbi. To su dobro shvatili nezini roditelji; uvjerivši se o izvanrednom umjetničkom talentu svoje kćeri, nastojali su joj naći drugo društvo, gdje bi se mlada Adelajide usavršila i gdje bi osigurala sebi budućnost.

* Po mogućnosti nastojaćemo redovno donositi portrete srpskih, slovenских i stranih književnika i umjetnika. U ovom broju počinjemo sa glasovitom italijanskom umjetnicom Adelajidom Ristori, koja je prošle godine slavila osamdesetogodišnjeg života. Molimo prijateљe našega lista da bi nas u ovome potpomogli. — Uredništvo.

Многи се њихови пријатељи zauzeše, да би млада Ristori ступила као члан краљевског сардинијског društva.

Dramatsko краљевско сардинијско društvo под управом Gajetana Bazzi, smatralo сe је нај vrijednijim cijele Italije. Kroz prvu polovinu godine ono bi predstavljalo u Turinu, а остalo vrijeme у Milanu ili у којем другом gradu. Tu су биле на okupu нај vrijednije umjetničke sile, као Carlotta Marchioni, Luigi Vestri, Rosina Romagnoli, а да и не napomiňem komičara (brilanta) Borghi, divnog Gottardi i izvrsnu umjetnicu Robotti, jednu od нај vrijednijih teatarskiх silâ. Adelajide Ristori punijem правом могла сe је ponositi, да и она припада takovoј skupini. Њезина divna i rijetka lepotâ, simpatični i zanosni glas, pronicavi um, čvrsta vola i нај боле mladencâčko doba, osiguravale su joj brz napredak i potpun triumf na pozorišnjem parketima. Pronicavom upraviteљevom oku Gajetana Bozzi nijesu mogle izbjegći neopažene takove vrline mладе Ristori, i on nije oklijevao da je ubroji u svoje društvo. Sada је Ristori postala vrijedna drugarica u ljubavnijem ulogama divne Robotti. Ristori se baci na duboko proučavaње umjetnosti; на то је potaknu drugovaње sa tako vrsnijem umjetničkijem silama. Carlotta Marchioni slovila је као прва umjetnica u cijeloj Italiji, s њоме сe družiti značilo је učiti, napredovati. Marchioni сe је osobitijem marom zauzimala за vrijedne mладе sile, да ih што боле u umjetnosti uputi; uz Robotti i Giovanninu Rosa, vrlo сe је zauzimala за младу umjetnicu Adelajidu Ristori, која ју је svojijem plemenitijem čuvstvima i divnom lepotom bila potpuno začarala. Ristori је danomice kolosalno napredovala.

Kazao sam, da sardinijskomu društvu nije tada bilo premeća u cijeloj Italiji u drami i tragediji. A ja cijenim, da duhovite Goldonijeve komedije ne ћe nikada imati boljeh tumača do sardinijskog društva. *Le Baruffe Chiozzotte, le Donne avvocate, il Burbero benefico*, pa sve ostale dragule ovog neumalog kњževnika, živijem bojama i nedostizivijem zanosom prikazivalo је то društvo.

Kod Marchionijeve obično су сe сastajali нај боли тадашњи talenti: *Giacinto Bataglia, Giuseppe Revere i Giuseppe Barbieri*, vrijedan пjesник i govornik. Drugovaње Ristorino sa takovijem umovima mnogo je doprinijelo њезином umnom raz-

vitku. Marchioni bi često svojijem gostima znala kazati: „Adelaide farà una grande carriera“ (Adelajide će sjajno uspjeti). — Tako je i bilo.

Nakon godinu dana Robotti je bila pozvana, kao prva glumica (prima donna) k nekom drugom društvu; Ristori je tada zauzela njezino mjesto. — Marchioni je već odmicala u godištima. Zanesena, punijem pravom, svojom umjetničkom slavom, jer joj je svak davao prvenstvo, a mnogi su je prepostavljali i samoj gospodici Mars, odluči se sa pozornice udaljiti; što je naumila, to je i uradila godine 1840. Njezina je učenica Adelajide Ristori ostala pak u istome društvu samo još godinu dana, zajedno s Amalijom Bettini, vrlom umjetnicom, koja je bila smatrana vrijednom da zauzme isprazneno mjesto Marchionijeve; ali nakon malo vremena, pozorišni upravitelj Romualdo Mašcherpa, uz boju ponudu, ugrabi je kraljevskome društvu, da je ubroji među naj vrijednije članove svojega društva. Za neko vrijeme, tu se je Ristori nalazila zajedno sa Ribotti; ali nakon malo zauzeće prvo mjesto i stade izvadati naj boja remek-djela repertoara.

Ristori se je do sada isticala pravom umjetnicom u drami i komediji, osobito u onijem Goldonija i Nota, tragedijom se je sasvijem malo zanimala; ali je novi položaj prisili da se ogleda i na tome polu. Pripovijeda se, da joj je jednom prigodom pozorišni upravitelj Mašcherpa kazao: „Mia cara bambina, tu hai una tendenza marcatissima per la commedia, ma la tragedia, lascia che te lo dica . . . non è per te; per cui ti consiglio di abbandonarla completamente.“¹⁾) — Ristori nije poslušala njegov savjet, a budućnost joj je dala potpuno pravo.

Sada mi vidimo veliku umjetnicu, gdje sjajnjem uspjehom izvada ne samo naj bole strane komedije i drame, nego i tragedije. U njoj se pojavljuju čudesa jedne Marchioni. *Pia*, *Oreste*, *Stuard*, *Francesca da Rimini* i t. d. oživljuju na pozornici novijem duhom. Rim, Firenca, Modena, Milan, Livorno, pa i ostali talijanski gradovi pozdravljaju je kao sjajnu zvjezdu na talijanskoj pozornici i upoređuju sa naj bolijem umjetnicima onoga doba.

¹⁾ Moje drago dijete, ti imаш veoma izrazitu naklonost za komediju, ali tragedija nije za tebe; s toga te savjetujem da se je sasvijem okaniš.

У Н И В Е Р С И Т Е Т С К А В И Б Ј И О Т Е К А

Jedne je večeri god. 1841. društvo Mascherpa predstavljalo u Paviji, igrala se je Schillerova *Maria Stuarda*, u divnome prijevodu Andrije Maffei. Pozorište je bilo prepuno raznoga svijeta. Tragedija je tekla vrlo lijepo. Ko bi opisao odvažnost Ristorina duha kad izgovaraše Stuardine riječi? Ko bi nam predstavio kasniju nezinu (t. j. Stuardinu) odanost božjoj volji i ponizeće? Ko bi izrazio sućut i milosrde prama ovoj nesrećnoj škotskoj vladarici? Ristori u korotnom odijelu Elizabetine sužnice, pod istorijskom ženskom kapom koja je zaokruživala nezino lijepo lice, Ristori je bila prava personifikacija Marije Stuarde. Ona je znala tako zanijeti i očarati prisutne, takova čuvstva u njima pobuditi, da u času, kad ohola engleska vladarica Elizabeta pismeno potvrđuje osudu svoje suparnice, jedan učenik diže se sa svoje stolice i kao da bi se radilo o realnoj osudi uz vas glas viče: — „Ne, ne, za boga!“ Žalosna se je tragedija pretvorila u smiješnu farsu, ali vrijedna Zuanetti, koja je te večeri igrala ulogu Elizabete, nepomičnom rukom potpisala je ipak fatalnu osudu. Ristori je u Paviji slavila pravi triumf.

Dok je Adelajide stajala pod pažnjom svojih roditelja, bila je naj odanija njihova kćerka. Bilo bi suvišno kazati, da je ona cijelu svoju dobit upotreblila u korist svoje obitelji. Poslušna roditeljima, naj lubeznija se je iskazivala svomu bratu i sestrama, obično je bila vrlo vesele čudi, prijatna sa svakijem, iskrenijeh i elegantnijeh manira. Godina 1846. bila je važna za cijeli talijanski narod, a osobito za mladu Adelajidu Ristori.

Tijekom svojega predstavljanja u Rimu, mlada je Ristori svojom lepotom bila zanjela srce mладога markiza Julijana del Grillo, sina markiza Capranica, vlasnika istoimenoga pozorišta, poznatog pod imenom „Teatro Valle“. Ovaj joj otkri svoju ljubav i ponudi svoje srce. Nije bilo nade da će se aristokratska negova obitelj privoleti takovoj vezi svojega sina. To ih prisili da skrovitom drže svoju ljubav i zadovole se samo medusobnjem dopisivanjem. Uza svu njihovu opreznost, i ako problematičnu, starom markizu pošlo je za rukom prekinuti njihove odnošaje; svojega sina dade zatvoriti, a Ristori je morala otploviti u Firencu. Nakon malo vremena Ristori primi Julijanovo pismo, gdje je ponovno uvjerava o iskrenjem osje-

ćajima svojega srca. Adelajide se zahvaljuje društvu, polazi u Firencu, a odavle u Livorno na lađu put Civitavecchia. Tu je saznaла, da se je Julijan sa vjernijem svojijem prijateљem Kamilom, nećakom kardinala Pacca, sklonio u stari letnikovac Svete Severe, u rimskoj Kampaniji. Tu se je sastala Adelajide sa Julijanom, ali im nije bilo suđeno dugo uživati slast svojega vesela. Stari je markiz neprestano bdio nad svojijem sinom; netom je saznaо da je Ristori otputovala iz Firence, on je isposlovaо od tadašnjeg ministarstva, da bi mu sina otpravili u službene poslove u Cesenu. Adelajide odluči slijediti ga; ali je stvar bila gotovo nemoguća. Dvoje mladijeh zaљubljenijeh odluče svladati sve zapreke. Spomenuo sam Kamila, nećaka kardinala Pacca, vjerna Julijanova prijateљa. On je bio ništa maće nego *deus ex machina* u cijeloj lubavnoj aferi ovoga romana. Kamilo je bio Julijanu što Niso Eurijalu, Pilad Orestu. Kamilo je nastojao poslužiti se svijem sredstvima, da ublaži gnev Julijanove obitelji, on je bio neki Gusman u Julijanovoj lubavi. Julijana nije nikada napustio, nemu su bila upravlena i Adelajdina pisma, on ga je tješio u nevolama svojega srca i uvjerao da će ipak svladati tvrdo sree svojih roditela. Julijan je svagdano primao razna bezimena pisma proti Adelajidi. On ih nije krio onoj, koju je smatrao naj bolom nadom svoje budućnosti. Na svaku novu uvredu on bi joj znao kazati: „*Vuoi tu sposarmi?*“¹⁾) — Stvar je bila gotova.

Adelajide Ristori ipak se je bojala stupiti u vezu s obitelji, koja je tako o њoj mislila. Jednog dana ona otputovala za Firencu, a Julijan za Cesenu. Dok su zajedno putovali zaustavio se u jednoj varoši. Bilo jo vrijeme mise; crkva je bila otvorena, a sveštenik se je nalazio na žrtveniku. Markiz Julian del Grillo, Ristori i њzin otac silaze iz kočije, ulaze u crkvu, klekli su pred žrtvenikom; kad svrši misa, dvoje zaљubljenijeh obznaјuju sveštenika, da stupaju u ženidbenu vezu, prisutne pozivlju za svjedočke. Ovakova ženidba bila je smatrana valanom u Romaњi.

Došao je čas odijeljenja. Julijan je otputovao u Cesenu, a Adelajide put Firence; ali se mladi markiz nije mogao lišiti

¹⁾ Hoćeš li me uzeti.

nezine prisutnosti. Jednog dana on oputova put Firence, gdje se je sastao sa svojom Adelajidom; od ne se nije više rastavio. Ristorino ponašanje umekšalo je srce markizice Capranica, a posredovanjem kardinala Pacca god. 1847. Julijanova se je obitelj potpuno izmirila sa mlađom Ristori; ženidbeni je vez ponovno bio svečanijem načinom proslavljen. Adelajide Ristori sada je postala markizica Capranica del Grillo. Aristokratska se je etiketa opirala da ona ponovno stupi na pozornicu.

Bettini se je već bila oprostila sa pozornicom; zvijezda Santoni bila je potamnila; Robotti je odmicala u godištim; po odlasku Ristori, što je ostajalo na talijanskoj pozornici? Jedina Sadowski, učenica Gustava Modena, uzdržala se je na umjetničkom poprištu. Ali je pjesnik kazao: „*Naturam expellas furca, tamen usque recurret.*“ Tako je bilo i sa Ristori. Do brzo ćemo je vidjeti, gdje ponovno stupa na talijansku pozornicu, da zauzme prvo svoje mjesto. Godina 1848. bila je burna za cijelu Italiju. Ristori je stanovavala u Rimu, sva zaukupljena oko prvog malenog djeteta, mnogo lepša i razvijenija, nalik na kakvu Rafaelovu madonu. Poput ostalih rimskih gospoda, uz knegiňu Belgiojoso i markizica Adelajide Capranica del Grillo sva se je posvetila oko bolesnjeh i rašenijeh. Francuska se je vojska pod zapovjedništvom generala Oudinot priблиžavala vječnome gradu.

Grad je opkolen, rimska je republika svijem silama nastojala odstraniti neprijatelja. U gradu je vladala strava.

Jednog se je dana Ristori nalazila u svojoj sobi, kad od jednoma zrno jednog topa prasnu u nezinu zgradu. Kakova se našla mlada markizica, bilo bi suvišno kazati.

Kad je napokon mir bio uspostavljen, u Ristori se ponovno pobudi žela za pozornicom. Markiz Capranica nije se znao oprijeti nezinome nagonu, zatajio je aristokratske svoje skrupule, koji su danas pravi anakronizam, dopusti svojoj ženi da se ponovno pokaže na pozornici. Ta je vijest vrlo obradovala talijanski narod, svak je bio zadовољan.

Markizica Capranica del Grillo postala je Adelajide Ristori. I ona stupi u društvo Domeniconi. Svijem je žarom stala sada proučavati tragediju, u čemu joj je mnogo pripomogla glasovita Carolina Internari, koja je slovila kao naj vrijednija

umjetnica u tragediji. Ristori je sjajno uspjela, o tome nas uvjерava *Mirra*, *Ottavia*, *Antigone* Alfierija, *Rosmondo*, *Pia*, *Francesca da Rimini* i Schillerova *Stuarda*.

Kada je god. 1852. *Rachel* predstavljala u Italiji, u mnogim gradovima ona se je čudila, da je slušateljstvo ne prati onijem entuzijazmom, kao u Parizu. I ako se je Italija divila nezinome talentu, ipak joj *Rachel* nije bila izvanredna pojava, ona je imala uz druge vrle umjetnice Adelajidu Ristori, koja ju je natkrilivala u svakome pogledu.

Približao se je dan, kada je talenat ove velike umjetnice morao preći Alpe i drugovdje se ovjenčati slavom, kojom ju je kitio nezin narod. *Righetti* upravitelj kraljevskog sardinijskog društva, koji je po smrti Bazzia zauzeo to mjesto, odluči pri-godom pariške izložbe poći sa društvom na obale Sene.

Teatar Ventadour biće ponuđen na raspoloženje sardinij-skom društvu, čiji je naj boji dragulj bila Adelajide Ristori.

Uredivši sve stvari, izabравši repertoar, koji je morao dati vijernu ideju italijanskog teatra, društvo pod upravom *Righetti*, za prvih dana maja već se je nalazilo u Parizu. Na 22 istoga mjeseca, pariška je aristokracija hrlila u teatar Ventadour, da prisustvuje prvoj predstavi sardinijiskog društva, koje bijaše te večeri započelo svoj rad sa *Pellicovim* djelom „*Francesca da Rimini*“. I ako ovo djelo nije baš savršeno do-tjerana tragedija, ipak su prisutni bili udijeleni uspjehom pred-stave, i narod je sve više vrvio u rečeno pozorište. Svačije je oko počivalo na toj mladoj umjetnici; o njoj je i visio uspjeh eijeloga društva. Ristori je potpuno odgovorila nadi, koju je društvo u nju postavljalo. Nezin sladak i mio glas, simpatična pojava, divna vještina zanjela je parišku publiku. Francuski je narod pod nezinijem utiskom bio zaboravio svoj poznati *chez-nous* i neprekidnjem je ovacijama pratio svaki čin velike umjetnice; ona se je morala više puta pokazati na pozornici da udovoli želi prisutnog naroda i da se zahvali na ogromnijem kitama svježega cvijeća, kojim bi je pariška aristokracija iza predstave obdarila.

Francesca da Rimini morala se je i sutra dan opetovati. *Mirra*, *Oreste*, *Maria Stuarda*, *Pia* i razne komedije Goldonija, Nota, Gherardi del Testo, Bona i Pepoli uzbudiše takav

zanos kod pariškog svijeta za Adelajidom Ristori, Ernestom Rossi i eijelijem društvom, da se punim pravom može kazati, da je ovo u pariškom teatru slavilo pravi triumf.

Ne znam, je li iko drugi za vrijeme pariške izložbe bio više slavljen od Adelajide Ristori, čiji se je uspjeh mogao nazvati izvanrednom pojmom. Neke od spomenutijeh tragedija, kao *Mirra*, predstavljala se je do dvanaest puta.

Pripovijeda Montazio, da je jednom prigodom kada je Ristori u francuskom teatru igrala *Stuardu*, on sam opazio, gdje joj se ostale umjetnice pred noge bacaju i obasiplu svježjem cvijećem.

Sve francuske novine slavile su mladu Ristori, a naj bolji francuski pisci naj laskavije su se o njoj izrazili, kao n. pr.: De-Fiennes, Dumas, Teofil Gautier, Méry, Fiorentino i Janin. Mnogi su dapače otišli i dale. Okrutnijem sarkazmom obasuli su talijanski narod, kao da ovaj nije prije nih znao procijeniti vrline ove umjetnice. Nihova tvrdna nije bila ispravna. Ko im je kriv, da Francuzi smatraju Italiju „*zemlom mrtvaca*“ kako ju je nazvao jedan nihov pjesnik, nijesu se prije zauzeli da se o istini izvijeste? Tada bi se bili uvjerili, da je talijanski narod znao cijeniti vrline velike umjetnice, koju je smatrao naj lepšijem dragulem na svojoj pozornici. Talijanski narod mogao im je punim pravom doviknuti: *Ah! farceurs que vous êtes!*

U *Révue Franco-Italienne*, te je godine neko pisao: „Sans vouloir faire ici, des comparaisons malséantes, nous nous bornerons à dire que M.e Ristori occupe en Italie la même place que M.e Rachel occupe en France; elle y est plus que la première artiste, elle est hors de ligne. Au-dessous d'elle viennent ensuite celles de premier, de second ordre“ etc.

Talijanska je umjetnost sa Ristoricom u Parizu slavila sjajnu pobjedu. Lamartine joj upravi divne stihove:

„Toi qu'au tragique Arno la riche France envie,
Tu rends au grand Toscan plus que tu ne lui dois;
Si Dieu l'a fait poète, il l'a fait poësie!
Du timbre de ton coeur la scène a fait sa voix.“

Dumas je zanesen; Alfred de Vigny, pa i druge francuske ličnosti upravlaju joj naj laskavija pisma.

Jednog se dana predstaviše Ristorici Eugenij Scribe i Ernest Legouvé, pisci *Adrijane Lecouvreur*, jedne od onijeh drama, koje su se već nalazile u nezinome repertoaru. Nakon malo dana, Ristori se je ponovno sastala sa Legouvé-om.

Bi li ste predstavljali moju *Medeju*? — upita je pisac.

Ristori nije htjela na prvi mah pristati, znajući, da ju je Rachel odbila. Legouv ipak je uspio skloniti. Ristori je pristala, ali na talijanskome jeziku. Prijevod je bio povjeren Josipu Montanelli, a predstava odredena za nastajnu godinu.

Prva predstava *Medeje* igrala se je na 8 aprila, to je bila naj veća Ristorina umjetnička bitka i naj sjajnija nezina pobjeda. Ristori se je morala na pozornici pokazati osam puta. Pisac joj je iskazao svoje zadovoljstvo, preinačivši u nezinu albumu zadne stihove na ovaj način:

Rachel m' avait tué! Qui m'a fait vivre?... Toi!

Uza sav taj triumf i entuzijazam, Ristorici je ipak u Parizu prijetila prava pogibao, da ne rečem atentat, na nezinu umjetnost. Mnogi od Francuskog Teatra zavidjeli su nezinom uspjehu; i jednog dana *Arsenije Houssaje*, dobar pisac i vrijedan upravitel rečenog pozorišta, uz dobru ponudu, nastojao je skloniti A. Ristori da bi napustila talijansku pozornicu i odsele predstavljala na francuskome jeziku. Ali za sreću, našao se je ipak jedan čovjek, koji, shvativši šta je u stvari, naj oštريje je proti takovoju uroti ustao. Méry je bio andio stražanin za talijansku Taliju. „Kada bi Ristori, on veli, prihvatile taj savjet, izgubila bi naj boje svoje sposobnosti. Mimika bi joj možda ostala, ali ona sama ne zadovoljuje... Oh! plamenita Aretuso, plovi pariškijem oceanom, ali čuvaj svoje ime. Odbaci francusku tragediju, i prisilićeš Pariz da uči talijanski.“ — Méry je barem bio iskren čovjek; a Adelajide Ristori odbi ponudu.

Nezini se neprijatele nijesu ipak smirili. Za istu je stvar umoli i ministar *Fould* i to u carevo ime. Ali umjetnica i ovaj put nije se dala zavesti, već zamoli ministra, pošto se pokazuje tako sklon talijanskoj umjetnosti, neka isposluje od ņegovoga Veličanstva, da talijanska Talija i Melpomene odsele budu uživati pravo gradanstva u francuskoj prijestônicici. Ministar joj obeća, da će se za stvar zauzeti: a sutra dan Adelajide Ristori dobi carevu dozvolu, da ona sama sa svojijem

društvom može predstavljati na talijanskom jeziku, kroz tri mjeseca dana svake godine.

U tu je svrhu ona već unajmila društvo Dondini. Ernesta Rossi zamjeniče vrijedna sila Tommaso Salvini. Igraće se nove tragedije *Ottavia* i *Antigone*.

Ime je velike umjetnice postalo popularno u cijelome Parizu, kao ono njihove *Rachel*.

Približala se je zadnja predstava talijanskoga dramatskoga društva, a ta je bila odredena za 8 septembra; Ristori se te večeri morala oprostiti s pariškom publikom.

Car je htio svojim prisustvom počastiti zadnju predstavu, o tome je dao obavijestiti i veliku umjetnicu. Gospodin *Monquard*, tajnik Napoleona III., upravi joj u carevo ime slijedeće pismo: „L' Empereur sera charmé de vous entendre samedi prochain avant votre départ. Mais en consentant à recevoir vos adieux, S. M. comme le public parisien, compt sur une courte absence, et dans les applaudissements qu' Elle vous réserve, se trouveront, n'en doutez pas, et l' invitation du revenir et l' espérance de vous revoir bientôt! Je suis heureux, madame, d' être l' interprète de l' Empereur auprès de la grande artiste italienne, devenue française par nos suffrages unanimes, et je la prie d' agréer l' assurance de ma considération la plus distinguée.“

Malo prije Ristorina odlaska, Napoleon joj darova krasnu, draguljima urešenu zlatnu narukvicu, na kojoj su se nalazile urezane ove riječi: „*Napoleon III. Adelajidi Ristori*.“

Naj ganutlivija je Ristorina uspomena bez sumne ona u Madridu na 21 septembra 1857. Neki vojnik Nikola Chapedo, u svojem jedu proti nekome časniku, bijaše povadio svoj mač u znak prijetne. Vojnik je bio osuden na smrt i sutra dan morao je biti strijelan. Adelajide Ristori ganuta negovom sudbinom, pita za nega milost u Narvaeza, predsjednika tadašnjeg ministarstva, ali uzalud. Odluči se dakle obratiti pravo kraljici, koja se te večeri u teatru nalazila. Javla se, i bila je primljena. U halini *Medeje*, baca se Ristori pred nezine noge i zakliće kraljicu, da bi se Chapedu smilovala. Kraljica je ganuta i na istome mjestu pismeno mu udijeluje milost. „Ono pero — kazivala bi Ristori — kojijem je plemenita vladarica podijelila

milost ovome vojniku, biće mojoj dječici naj boća uspomena svoje majke.“ Chapedo se je uvijek zahvalan pokazao prama velikoj umjetnici, nazivajući je „*Mi madre guerida.*“

Godine 1866. Ristori prebrodi Ocean, da u Saveznjem Državama dade nekoliko predstava sa svojnjem društvom. Nezino putovanje po novome svijetu bilo je pravo umjetničko slavlje. Povrativši se iz Amerike, u nekome engleskom društvu predstavljala je ulogu Lady Macbeth i kraljice Elizabete, i to u Shakespeare-vom jeziku.

Nakon malo A. Ristori oprosti se sasvijem sa svjetskom pozornicom, da se povuče među zidine svojega stana i svoje obitelji. Adelajide Ristori bila je također i uzor rođakubla; po-državala je veze sa naj bolijem rođakubima svojega naroda. Godine 1861. Cavour joj upravi sljedeće pismo: „Le sono gratissimo dell' interessantissima lettera che ella mi scrisse ritornando da Pietroburgo. Se ella non ha convertito il principe di Gorschacoff, convien dire che esso sia un peccatore impegnante. Continui a Parigi il patriottico suo apostolato.“

Ove je godine, na 20. Januara, Adelajide Ristori slavila osamdeset-godišnjicu svojega vijeka. Tom su se prigodom po svjetskim teatrima priredile razne svečanosti u nezinu počast. Ristori je i zasluzila, jer je ona bila jedna od naj sjajnijih zvezda na svjetskijem pozornjama.

Dubrovenik 8/12. 1902.

† 1) Veoma sam Vam zahvalan na veoma zanimivom pismu koje ste mi pisali na povratak iz Petrograda. Kad Vi nijeste obratili kneza Gorčakova, treba reći da je on nepopravljiv grešnik. Prosljedite u Parizu Vaš rođakubivi apostolat.

И З Р О Д.

Нијесам видио два супротнија карактера а два сложнија сусједа. Обично сусједи, ако се не мрзе, не живе у пријатељству и слози; међу њима, неопходно, кад тад и ма за што настаје размирица. Међутим нико од рођака, познаника и мјештана не може се опоменути да су икад били у завади Милош Смиљанић и Петар Овчаревић; докле је сваком позната и готово је у пословицу прешила мржња између њиховијех очева. Они су само у овом слични: први је остао без жене, а други без дјече. Иначе, и по спољашњем изгледу, и по начину живљења, и по начелима, они се разликују као топал вјетар од хладнога. Милош је осредњега раста, благијех очију и коштане песнице. Он је од оних људи којијех спољашњост често вара, о којијем сте на први поглед готови да пресудите: у тијех је сигурно добро срце. Примчив, доброћуд, пун предрасуда и дјетињскијех мисли, он, па срећу или несрећу своју, гледа у живот тако да у њему налази само оно што је лијепо и узвишено. За њега су народне пјесме једина књига и он из историје зна само велике јунаке и њихова одлична дела. Тиме се ваља да може пратити: зашто он не трпи туђина.

Овчаревић је нешто старији од њега, просиједе браде, црне косе, увијек првећ у лицу. Има ману због које га изbjегавају и пријатељи и познаници: увијек се супроти оном с којијем говори. Чак би хтио да надмудри Никодија, таста Милошева, у љекарству, у којему не зна ни двије унакрст. Али он понекад попушта Милошу, не што се боји његове мудрости, него што га воли. Човјека, који је неповјерљив према сваком, удивљава онај који му казује своје тајне. А Милош се просто исповиједа њему. И тако Овчаревић зна скоро сваку намјеру, сваку радост, сваку недаћу његову, а својих тајана не издаје, нити Милош жели да их зна. А овај се повјерава Овчаревићу, вјерујући да има посла с човјеком који из радозналости хоће да испита и дозна све, али коме није ни на крај памети да отуда заметне сплетку.

По смрти свога оца Овчаревићу није требало ни много труда ни много знања да би могао с успјехом продужити трговину којом

му се отац занимао. Он није затекао никаква дуга, него хамбаре пуне хране и подруме пуне вина. Али не прође ни година, а он отуђи један комад земљишта, за тијем па скоро други, па трећи, тако да му у вријеме женидбе остаде у власти само половина великога наслеђа. При свем том он није губио храбрости, већ је свакога увјеравао како ће удвостручити богатство што му је од оца остало, увијек је имао некакве планове, увијек је рачунао на сигурну добит. Међу тијем очигледно је пропадао. И ко зна докле би дотјерао, кад једна година неувјероватно омахну у љетини, да му не притечоше у помоћ Смиљанићи. Од тога доба настаје зближење и пријатељство између та два дома.

Може бити исто би тако пропао и Милош да је морао сам, без и чијега надзора водити економију. Али отац његов, Иван, био је од онијех људи који се ма у каквом раду ослањају једино на своју сопствену памет и сопствене руке. Неуморан старчић, крепак, пријек, прогав до крајности, налазио је за умјесније да му син проводи вријеме у беспосличењу, него да ради без воље и наопако. За то му није допуштАО да се мијеша у посао који није за њу. Тако су Милошу биле одријешене руке да по свом ћефу, у забавама проведе дјетињство, па и почетак зрелога доба, до удаје сестрине. Тада и њега оженио отац ћерком марвенога љекара, Никодија. Тај брак није био по вољи сину. Хтјели су тиме да га колико толико, уза женину припомоћ, приволе озбиљном животу. Али младић, који се клонио женскиња и који није могао за један сахат да остане на истом мјесту, продужио је живјети дојакопњијем животом и то као у пркос још упорније, не долазећи дома кадшто цијelogа дана и не осврћући се на предике очеве и сузе материне. А жена је брижљиво надгледала домазлук. По пјезину понашању није се могао опазити ни пајмањи знак увреде, горчине, нездовољства. Она је спосила овакав брачни живот као да се надала и спремала за њу или као да друкчији не може ни бити. Несрећни тај брак завршио се смрћу њеном, од порођаја. Милоша је необично потресла изненадна смрт женине. Кад се вратио с гробља, пао је у постельју, измеđу могао. Недјељу дана био је у грозници. Стари Смиљанић видио је у томе прст божји. Јекар није избијао из куће. И Ов-

чарёвић је свраћао болеснику, тјешећи и савјетујући. Међу тим
јем Милошу стаде се враћати снага, и он потпуно оздрави;
али као да од тада постаде други човјек: напустио вртоглаве
штетње, омрзнуо кочије, забаталио коње, а од куће нико га не
може отјерати. Једнако је код дјетета: забавља га, тепа му,
пјева, прича, успављује га. Дојкиња је готово непотребна. Стари
се подјетили гледајући срећна сипа и здраво унуче. И одиста
од Милоша није било срећнијега човјека. Ој је његовоа своје
дијете као ријетко која мати: облачио га, скисао, умивао, чи-
нио му све по вољи, додавао све на што је погледао или пру-
жио ручице, прстен с руке, сахат са зида, пику с цвијећем.
Оно је крхало сказальке, кидало цвијетове и лишће, пребило
стабљику, а он је уживао гледајући како те слабе ручице
чине квара.

Крстили су га именом Лазар.

У срећи неопажено миле година за годином, а вријеме
доноси собом нове потребе. Лаза је узрастao за школу и по-
шао у њу изнајприје радостан, као свако дијете жељно про-
мјене, а потом нелагодан, јер није лако привикнути се новом
животу. Често пута, кад дјеца изиђу на одмор, он би отишао
правце кући. То је дало прилике оцу да каже учитељу: »Шта
ћете, моја крв«. Али се наскоро превари у увјерењу. Дијете је
прионуло на рад, не испуштајући књиге из руку. И он га је
морао уписати у вишу гимназију, у другој вароши. Милошу је
било тешко да се растаје са сином; хтио је да иде с њим
али га је дужност везивала за кућу, замијењује старога оца,
који је у то доба обневидио. А како га је радо хтио задржати
уза се, да цијelog вијека благују, да се штетају заједно, да
јашу заједно, да куће заједно! Али је син хтио да се школује,
њега нијесу занимали коњи; он није био тако весео и задо-
вољан на дому као у школи. Па за што онда да се противи
срећи његовој? Једино се упорно противио, кад му је таст
савјетовао да пошље Лазара »пријеко« на науке. Али, залуду.
Он је најзад морао попустити, усљед разлога таставијех, а нарочито
на наваљивање Лазину, те је послао сина у њеку ње-
мачку варош. Не треба да кажем с каквом је зебњом примио и прочитао прво
писмо из туђине. Али у писму није било ни једне једине не-

повољне ријечи. Син је писао о лијепим крајевима које је видио при путовању, о удобности стана и о свему што је оца његова занимало и веселило. Па таква су била и остала писма која је шиљао оцу у току године. Никад у њима није било и чега што би Милоша могло иоле да сневесели. И у накнаду за таке утјешне, радосне гласе, слао је сину капом и шаком. Тако су протекле три године. Милош је задовољан и спокојан, и не може да се начуди себи: За што је онако дјетињски, без разлога стрепио за сином кад га је први пут послао у бијели свет? Он није слутио да, понекад, невоља, као и непогода, долази кад јој се ми најмање надамо и да нас у толико вишне заболи њезин удар у колико нам је душа ведрија.

У вријеме кад је очекивао коначан повратак свога сина, Милоша је обладала једна родитељска брига. Требало је да нађе дјевојку за њу, јер му је Лаза, из далека, као наглашавао то у својем посљедњем писмима. А то није било лако. Оно избор није био мали, али није био понајбољи, као што је он мислио. У ствари, он се потпуно оправдано бојао, да дјевојка коју мисли намијенити сину не изазове неслогу у породици. Он се није много заустављао на тој мисли: да син може бити неће пристати на очев избор. И таман је по савјетовању с Овчаревићем, са својим тастом и јопом с некијем (од жена никад није тражио савјета) и послије личнога брижљивога тражења и распитивања, најзад пронашао то ријетко благо у породици имућнога трговца Марића, а стиже писмо његова сина, злогласно писмо, што поквари све његове планове.

Син је молио, да му отац одобри вјенчати се с туђинком коју је одавно замиловао. Он је изнајприје мислио, да »оно што га привлачи к њој није ништа друго до обичан пролазан осјећај симпатије, наклоности, поштовања«, али се преварио; он је воли и увијек ће је вољети изнад свега на свијету. При том, разумије се, нијесу изостале ријечи: моја спаситељка, моја утјеха, мој добри анђео. Он је срећан и у исто вријеме неспокојан, јер не може и не ће отпутовати оданде док му отац не пошиље повољан одговор.

Та новина, да Лаза мисли оженити се с туђинком, била је за свакога из породице Смиљанића непојмљива, невјерица. Помислили су, у први мах, да није био при чистој свијести

кад је то писао. Али су напокон разабрали, разумјели и стали премишљати и тражити: шта да раде, како да стану на пут том неприродном браку. Милош се збунио као риба у мрежи, али се риба докле год може копрца, а он није смио ни да посмотри провалију у коју је упао, а камо ли да покуша извукти се из ње. Чак није имао храбrosti да на ново прочита писмо, да се ујери: је ли истина што је прочитao, је ли добро разумио што му је син писао, да размисли и оцијени: је ли погибао, која је по његовом нахођењу снашла Лазу, тако страховита како се њему у први мах учинило, је ли све свршено, изгубљено, или има изласка, могућности, наде да се колико толико ублажи пад, да се заглади учињена погрешка. Такво је дјељство невоље на душу која никад није осјекала истински бол; она вихар држи за олују, а далека је грмљавина заглушује. Њој треба ослонац, нечија рука водиља, да ради и да спасава мјесто ње. И он, у недоумици, у забуни, пожури се да потражи утјеху и савјет у Овчаревића; али га застаде љутита. Псовоа је момка, што при отакању није добро зачепио славину те истекло много вина. А нико га не може сносити кад је љут. Напашће га ни за што, а да му се супроти, зло и наопако. Милош на то није ни обратио пажњу, па, богме зло је и прошао. Пошто је Овчаревић донекле слушао запомагање, рекао му је, да непаметно ради што се обраћа њему и од њега тражи помоћи, као да је он свјетски тутор, и он не ће да се мијеша у туђе породичне ствари, што га се баш ништа не тичу. Свак има својијех брига, па нека сам гледа како ће их се отарасити, а не да их сваљује на другога, а себе да извлачи. Па видјевши да је далеко забраздио, пренио је са оца и излио сву љутину на сина, коме би, под Овчаревићевом руком, «пропиштало мајчину млијеко» што због којекаквијех жентурина ремети домаћи мир. Милош је изишао од њега остављен самом себи. Цијелога је дана размишљао, па је најпослије ово домислио. Писаће му, не оштро, не грубо, не с љутином, не с пријетњом, него благо, разложно, као паметан и добар отац који хоће да спасе изгубљенога сина. Показаће му, како је неразмишљено оно што мисли да учини и да он сам мора то увидјети, ако већ није увидио. Напоменуће му, како би било непријатно, како је немогућно да под њихови-

јем крвом живи лице које није њихове вјере и не разумије њихова говора. Споменуће му јединицу Марићеву, којој нема равне друге и пред којом би се та његова морала постидјети. Она би усрећила и њега и његова оца и цијелу породицу. А шта он ради? Што налијеће као муха без главе? Нека добро загледа у срце те жене, која га чинима заслијепљује, па ће се увјерити да га она просто по занату обмањује и лаже, само да би му извукла новаца. Па зар је могућно да неко воли ту змију отровницу? Али ту запе. А шта ће бити, ако таковијем писањем не само не поврати сина него га разгњеви, ако је та дјевојка у истини добра и поштена, као што син тврди? Та му помисао уби волју да тако одговори сину, и на ново му помрачи тренутно освијетљен видик.

Најпослије смисли и одлучи да се послужи пријеваром. Послаће сину тобоже свој благослов, да га само примами, а овдје ће послје с њим лако. Казаће му све што је раније смислио и још много што шта дирљиво, молиће га, преклињаће, плакаће. А ако и то не помогне, зваће и дједа и бабу и Никодија и Овчаревића, па ће га сви заједно молити. То га мора танути. А осим тога, у својој кући, међу својима, далеко од те жене, која му је извјесно својјем мађијама за вртјела мозак, он ће се тргнути, увидјети, покајати, па и молити за опроштај. И с том мишљу легао је у постелју и брзо заспао.

Кад се пробудио на столу је свијећа догоријевала и осјећао се задах и омаре. Он скочи да отвори прозор и таман да угаси свијећу, а врата се нагло отворише и у собу упаде његов отац. То је Милош у сну запомагао.

Шта је? шта ти је? што вичеш? запита га стари, прилазећи постељи.

Ништа... мора бити у сну... ружно сам сањао, одавза се Милош. И не могавши одољети некој тајној слутњи и страху што јаче него у сну облада њиме буднијем, па измаку ноћи, у присуству његова родитеља, он зајеца, нечујно, скријавући од оца, али овоме то не умаче уху, па викињу:

— Море, шта је теби?

— Није... није ми ништа, одговори Милош.

— Како ништа! повика стари, појмивши одмах прави узрок синовљој тузи. А ко би још плакао ни за што?

— Ништа, кажем ти, промуца Милош гушеви се сузама. Не знам шта ми је... плаче ми се... одавно нијесам плакао...

— Као да ја не знам шта је теби? отпоче отац оштријем гласом. То је дјетињарија! Приличи ли матору човјеку да сlinи? Клонуо си као да ти је сјекира за вратом... Шта је тако страшно учинио тај твој Лаза? Спанђао се с дјевојчуром којој ће сутра пљунути у образ. Вјерујеш ли ти да би се он смијао, кад би чуо да те оно његово писмо начини дедаком? Знаш ли, болан не био, да се човјек треба на тебе да љути и овако матора да лема... а већ ономе показаћу ја, како треба поштовати родитеље и шта то значи тјерати спрђњу са сиједим власима, само нека дође!...

— Али ако не дође? прозбори Милош.

— Ко ти то каже? повика стари Смиљанић разљућен неочекиваном претпоставком бојажљива сина: — А одашта ће живјети, ако му не пошљемо новаца? Лако је њему кокотити се спунијем стомаком и пуном кесом; али да га видим, кад га стане завијати у трбуху... Глад припитомљава такве бунтовнике... и батина!

Па, пошто поћута мало, настави:

— А ако нађе новаца, тим горе по њега. А шта ту можемо ми? Да се грувамо у прса? За што? За кога? Ако је њему боље у туђини него у крилу родитељском, нека остане тамо. Али он не може да нађе новаца. Нијесу то крушке, па да узбере. Мањ ако не краде. Још би нам то требало! А бели не ће дочекати да га жена храни. Да ли је то икад било у свијету? И од куда њој? Не каза ли ми ти, да је она некаква голотиња коју пас нема за шта да ухвати? Па зар слијепац слијепца да води? Мислиш ли ти да би та дјевојчура тријела балавца, да му ти не пуниш цепове? Ни паре не би он од мене добио, па да видиш како би играо око мене, а не овако... Али шта ја ту ваздан трабуњам, кад ме нико не слуша.

И изиђе, залупивши врата за собом.

Милош је до зоре премишљао о сну и о том како ће му бити виђење са сином.

Сутрадан, предавши поштару писмо што је имало да до-
веде његова сина, сврати по обичају Овчаревићу, који га до-
чека не може боље бити. Стаде се правдати, што му је јуче
онако говорио; али на крају крајева изиђе, да он ипак није
ни најмање крив, да се на ње не може нико да љути, јер је
био у послу; а ко дође у невријеме не може се бољем ни на-
дати. За тим га одведе у подрум, показа му буре из кога је
истекло вино, а у исто вријеме наточи чашицу и понуди Ми-
лошу да куша. Одатле одоше у градину. И док је Овчаревић
казивао о оном што би га у друкчијој прилици врло занимalo,
Милош је мислио на сина који му је тако неочекивано одре-
као и послушност и поштовање и љубав, хотећи се оженити
с туђинком коју ниједан из њихове породице не може пријатељ-
ски да погледа, а некомли да заједнички с њом куса из исте
здјеле. Цијенећи синовље понашање према своме схватању,
према схватању човјека који је увјeren: да је дјеци једина дуж-
ност угледати се на своје родитеље, па ма какви они били,
да она морају ићи већ познатијем, уобичајенијем колосјеком и
да је не само некорисно и грешно него и немогућно радити
друкчије од својијех предака — њему је било чудновато да
син, због једне жене, макар била њој звијезда на челу, нанесе
толики бол оцу који би за ње све жртвовао. Он никад не би
дошао на мисао, да је страст, што се крсти именом љубави,
тако исто природна, инстинктивна, силна и неодољива, кад је
подстакне дјевојка у младићком срцу, као и кад се роди и
развије у очеву према сину. Све његово размишљање свело
се на то, да оно што његов син ради није лијепо ни приро-
дно, да је то нечија замка и да је заслужио озбиљну педепсу,
што је допустио да га непријатељи наведу на танак лед. Али
се плашио тога како ће казна утјечати на сина и да ли ће
помоћи. Лаза није више дијете, које, кад згријеши, можеш ћу-
шити, па кад близне у плач опет развеселити каквијем свије-
тијем приједметом или обичном играчком, него човјек који се
бави науком и који може да нађе разлоге за своје поступање.
Тој незгоди придржала се и та тешкоћа, што до дана дана-
њега није било једне једине прилике да се супротио вољи
његовој и да није испунио његове захтјеве. Али су захтјеви
увијек били такве природе, да је због њих патила само Ми-

лошева кеса. А сад, на један пут, син тражи нешто што се коси с његовијем погледима, што задире у живот, што се тиче цијеле породице и среће у њој. Он је налипно на човјека који буши о земљу па се њути и чуди, како није смотрio камен о који се спотакао. Залуд му је сад уклонити камен, кад је већ најуљио ртењачу. Шта ће бити, питао се он, ако се одлучно одушре намјери синовљој? Хоће ли се он смиlostивити, или ће планити и не послушати? Коме ће се привољети: или њему, своме родитељу, који га воли, за њега живи и о његовој се срећи стара, или дјевојци каквијех има сила божја, где год се макнеш? А ако остави њега и оде њој, шта ће он јадник да ради? Тај удар не ће моћи поднијети. Он се спремао тек да живи, кад му син сврши науке, кад буде сит путовања, па се смири и настани на једном мјесту. Онда би настао живот за којијем је он чезнуо већ четири године. Па зар све то да се изгуби као дим? Зар кад нам је на домашају лијепа будућност, једина какву можемо дочекати на земљи, једина јер ми тако замишљамо, да се јави жена из бијела свијета, без куће и кућишта, па да, из појмљивијех побуда, а користећи се неискustвom и добротом нашега сина, једнијем махом руке, без сажаљења, разори дивну зграду нашијех снова и нада? Али није истина да ће Господ, који све види, који је праведан и милостив, допустити да његов глас буде глас ванијућег у пустињи, и да Лази не ће отворити очи ни његово преклињање, ни молба, ни плач! . . .

»Ти ме не слушаш!« викне Овчаревић, кад види да се Милош забленуо у једну тачку. И то па овога дјелова од прилике као кад нам супротај вјетар преокрене кишобран. Једва би се прибрао, да би могао разумјети шта му је пријатељ ту мачио и пратити га у свима његовијем претпоставкама, комбинацијама и нагађањима о љенипој будућности трудбеника вишogradara.

Овчаревићу је навика да скаче с једног приједмета на десети. Тако и овога пута отпоче из небуха говорити о Лази и разви читаву теорију о непослушнијем синовима или, како их он назива, изродима. Он је у напријед погађао, ма да то ипак није говорио, да се тако нешто мора догодити. Он је, што Милош мора признати, нај одсудније био противан томе да се

Лаза пошље у туђину. Зашто се чудите, кад дијете, живећи неколико година међу туђинима, заборави своје обичаје. То се дијете неминовно мора изопачити, одродити. Он је у своје вријеме савјетовао, а сад је дантуга говорити о том; само подсећа, да се њему нема шта замјерити. Његово је правило: »не пуштај дјецу далеко од себе, попритечни дизгине«. Али њему нико не вјерије, нити га слуша... Шта сад Милош може да ради? Наравно нипшта друго него да пуца од муке. Он види да му син чини глупости, да тјера спрђује с њим, и хтио би да му извуче уши, али сад је доцкан, сад не смије! Милош се мора помирити с том мишљу, да ће му у кућу ући Швабица. Он му у напријед честита, јер у будуће у мјесто један двоје ће га вући за нос. Кад се она титра с његовијем сином, шта ли ће тек бити с Милошем? Најуриће га, сигурно ће га најурити.

— Не ће она мени ући у кућу!

— Мислиш?

— Не ће она мени ући у кућу! понови Милош јетко. Избацију је па иоље! Нека се торња одакле је дошла!

— Али она ће доћи с Лазом, под руком, објашњава Овчаревић с урођенијем подсмијехом. Па ће ти он рећи: »уклоните се, тата, да уђе моја млада« и ти ћеш наравно...

— Она ми не ће прећи прага! прекиде га Милош. Иначе ћу и њега избацити! Ако му је она милија, нека му је просто, нек је води куда му драго, под мој кров не дам!

На то му Овчаревић, тапшући га по рамену, одговори, да он, Милош Смиљанић, то не ће учинити. Познаје он њега добро. Примиће он њу, и то драге воље, да га, а прије а послије, завади с рођенијем сином и напујда с огњишта. Увјериће се, да Овчаревић има право. А да је он на Милошевом мјесту, урадио би са свијем друкчије. Код њега нема цилемиле. Дочекао би их лијепо, па пошто уђу унутра, рекао би њој: »причекајте, милостива, за један часак овдје, ја и мој го сподин син идемо у другу собу, да се поразговоримо.« Па би га онда запитао: »је ли, бре, то ли ти је та Швабица коју ти хоћеш да узмеш за жену? Добро де, да ти дам свој благослов, али нај прије лези!« Па би опалио калишем. »Хоћеш Швабицу? Чекај да те нај прије научим памети, прије него што панеш

њој у шаке». Тукао би га дотле док му не би избио из главе и Швабицу и женидбу. Онда би се вратио њој... »Тако, милостива, ви хоћете мoga сина? Извините, жао ми је што сте се страшно преварили у рачуну. Нијесам ја родио сина за којекакве противе. Обратите се другоме, овдје за вас не ће бити берићета. Уклоните ми се испред очију, док вас нијесам потегнуо оном тојагом!« Насапунио би он њу, још како!

С таквијем тјешењем одлазио је Милош од свога пријатеља Овчаревића. Од онога дана кад је примио оно злогласно писмо, па све до дана у који ће допутовати његов син, мучиле су га свакојаке мисли. Он се није могао сложити с тијем, да Лаза може у исто вријеме обожавати туђинку и поштовати свога оца. Да ли је био сигуран да би се остварио у будуће живот онако како је он замисљао, да му син није загледао туђинке? Зар друга која дјевојка, макар то била Марићева, не би тако исто ставила преградак између њега и Лазе? И баш за то што промисао није дао да се испуни оно што је очекивао, он се двојином више љутио на кривца свому јаду. Све што може планути у души разљућена оца, проклињање, клевета, презирање, падало је на певину туђинку. И до самога судбоноснога дана он је био под влашћу само једне мисли: да му је задатак, да му је родитељска, света дужност, да свијем силама препријечи брак у који неразмишљено срља његов син.

*

Кад је на неколико корака пред собом угледао сина, не-промијењена, у длаку онаква каква га је лани видио, намах му је испчезла слутња и страховање. Он је очекивао да ће Лаза бити осоран, да се не ће с њим људски ни поздравити, него да ће га с мјеста напasti и питати: што се усуђује противити се његовој вољи. Био је, у први мах, толико збуњен, да је сметнуо с ума писмо у коме је стајало његово одобрење да се Лаза смије вјенчати с туђинком. Као свагда пришао му је син руци, загрлио се с њим и пољубио, па, радостан, стао причати о себи, о путовању, тако да Милош није имао времена да се приbere, да дође до ријечи, да ма штогод запита. У бујици ријечи што је просуо путник није било ни помена о женидби, нити о туђинки која би требало да му буде суђеница.

Тај дан и ноћ и још један дан и ноћ протекли су у ве-
сельу, у радости, и ако је стари Смиљанић запемогао и лежао
у постели. Лаза можда намјерно није пишта говорио о же-
нидби, а Милош се није усугубио да пита, и у њиховом оду-
шевљењу било је неискрености, неизвјесности, очекивања. Нај-
зад је освануо дан кад је нестало неизвјесности у којој се Милош
једнако налазио, дан неизbjежнога судара између оца и
сина. Тога дана били су позвани гости, родбина, па ручак, ма-
да се Лаза противио томе. Милош се надао да ће други извр-
шити оно што сам не смје ни да покуша. У педоумици, не
знајући пишта паметније, он је сковоао завјеру против сина,
намјеран да у одсудном тренутку и сам ступи у њу. Нарочито
е много полагао на Овчаревића, који му је неколико пута,
истина у лакшијем приликама, био па руци и свагда покази-
вао и добру вољу и, што је главно, као што је он мислис,
умјешност за стицавање размирица у породичном животу.
Њему није надало на памет да таквијем поступањем може
увриједити сина. Он се осјећао слаб, немоћан, и требало му је
потпоре, а није питао себе: каква је та потпора?

Званице су већ биле на окупу, па чак и Овчаревић,
кога је Милош свагда звао на породичне гозбе, а који је ре-
довно посљедњи долазио, само још Лаза није се вратио из
вароши. То је разљутило госте, а задало бригу Милошу. Не-
стрпљење што се не отпочиње ручати било је повећано пре-
пирком, која се мало по мало развила у праву свађу, између
Никодија таста Милошева и Овчаревића. Никодије је тврдио,
да је велико зло за једну земљу, кад се многи људи мијешају у
ствари које не разумију или за које још нијесу дорасли, и да
би један пут требало остварити ону изреку: свак на своје мје-
сто. На то му је Овчаревић одговорио, да он, љекар, ради баш
насупрот ономе што доказује, јер мјесто да гледа само свој
посао, он се плете у политику, за шта није дорастао, те тако
»сам себе бије у главу«. Овоме је слиједио одговор, да Овча-
ревић не може ничијем потврдити да се Никодије бави поли-
тиком, јер он, као љекар, долазећи у додир с многијем љу-
дима, има прилике да се увјери о недостатцима и манама због
којијех народ пати и да, предлажући мјере, којима ће се ако
не искоријенини а оно бар ублажити зло, он не излази из

свога круга рада, него, напротив, врши своју дужност. Овчаревић, који се непрестано врпољио док је љекар говорио, примјетио је на то, да се још није родио тај који ће њему да »соли памет«, да он није тако луд да под мијешањем у политику мисли то »кад доктор прегледа стоку«, него што сав паметан свијет зове бавити се политиком. Љекар се стао бранити обраћајући се осталима да му одobre, а Овчаревић да искочи из коже.

У тај мах, за срећу свијех гостију, уђе Лаза. Пошто се извиши што су чекали па њу, позва их да посиједају за трпезу.

Добро је уочено, да човјек с празнијем stomаком друкчије мисли и говори него с пуњијем и да је прије јела спремнији на свађу него послије јела. Тако је бар судећи по Милошевијем гостима. Док су сједјели у оној сухонарији соби, у коју није допирао пријатан мирис из кухиње, рећала се увриједа за увриједом, као цигара за цигаром из похабане дуванске домаћинове. Чим спазише пред собом, на дохвату, пару што се дизаше из чинија, с мјеста их остави ратоборан дух и почеше уступати многа своја права, само још тврдоглави Овчаревић хоћаше да остане у длаку онако како он говораше. Најзад, кад увидје да је ућуткао противника и да се нико више не обзире па његов говор, стаде замјерати јелима. За тијем му се не допаде вино; управо хтједе само да изазове љекара, не би ли се овај упустио у препирку о бном што је занста енадало у специјалност Овчаревића. Али му се нико не одазва, и он уђута, пошто се издерда па жену: »Докле ћеш, ако Бога знаш!«, па што она поцрвени, а Лаза је узе у заштиту. У тај мах Милош говораше о једном свом познанику, који необично много једе, па је опет »сув као трска«, и обрати се тасту, да му објасни: је ли таква изјелица у нормалном stanju. Овчаревић не даде времена љекару да одговори, наводећи као примјер свога стрица, за кога свак зна, да је могао изјести цијело печено прасе »као ништа«, а да је при свем том дожпишио дубоку старост. За тијем ударишне у шалу, па о једном отпуштеном чиновнику, и ко зна докле би они тако, о једном ручку, прелазили с приједмета на приједмет, без увриједа, без свађе, да Овчаревић, који је по дубоком увјерењу његове жene rođen za kavgu, не почне говорити о патриотизму па свој

начин, тако да се Лази учини његов говор као накосно изазвање.

— Остави! остави! викну Овчаревић младајући објема рукама. Ништа ми Срби не умијемо! Ми продамо Шваби гуску и Шваба изједе месо, а нама пошље перје, и ми за свако перо више дамо него што смо добили за цијелу гуску.

— Не ће бити баш тако, вели марвени љекар.

— Тако је, на жалост, тако! виче Овчаревић. Нама се Швабо смије у брк, а има право. Та за Бога, ми плаћамо неколико динара за једно са свијем обично гушчије перо!

— А ко те тјера, да купујеш пера? нашали се љекар.

— Ко ме тјера? одговара Овчаревић, накосно се смијешећи. Данас је мода да се за шешир задјепе перо. Је ли што прешло „отуда“, дај овамо!... жалосно!... зло!... Луд је овај наш свијет! заврши он, као сам себе тјешећи.

— Луд је овај наш свијет! понови љекар с иронијом.

— Да је све зло само у тијем перима, и Боже помози! вели Светислав, зет Милошев, приносећи чашу устима. Нако си се оно лијечило? или на жалост?

— Какво зло? шта је зло? пита љекар, уздржавајући се од смијеха.

— Па злод! одговара Светислав, као чудећи се таком иштању. Зло од кога сви патимо. И искачи чашу.

— Не знам ја опет то наше зло, вели љекар. Каји ти меши: у чему је то зло? Ето, ја не видим то зло. Заодрпали сте! зло, зло! Дете, покажите ми то зло.

— Зло је, господине мој, умијеша се Овчаревић, у томе што ми не умијемо да чувамо своје, а примамо туђе. Зло је, господине мој, што смо сви мајмуни. Ми смо чијај прије све друго, па тек онда оно што треба да смо. Ми нијесмо патриоте. Ми смо некакви изроди!

— Молим вас, примјети Лаза с оном несигурношћу у говору, кад мислимо противурјечити опаком противнику, молим вас, слажем се с вама у том да зло постоји, али не налазим да је зло тако страшно као што се обично хоће да представи.

— Шта ти налазиш? нападе га љуто Овчаревић. Ти си још жутољун, ти не знаш ништа.

— Али, молим вас, поче на ново Лаза, какво зло видите у онијем перима и за што нам се туђини смију у брк?

— Ето, не разумијеш ништа, а хоћеш да се мијешаш у свачији разговор, вели Овчаревић у свако доба спреман за одбрану. Ја сам тијем хтио да кажем да ми не умијемо да се користимо, а има толико прилика. Што се та пера не би израђивала у нас? за што их износити из земље, па потом опет враћати овдје? И то је само један примјер, а има их стотинама!... Треба подизати домаћу радиност. Наша је земља слаба у том погледу.

— Тако је, рече љекар озбиљно. Земља је у толико јача и богатија у колико је у њој развијенија домаћа радиност и индустрија. Само, како ће се до тога доћи? Како ће се, мислим, доћи до домаће радиности и индустрије? Да ли је за то довољна само добра воља и ови празни разговори?

— Добра воља, дабогме, оцговори Овчаревић с уживањем што му се указа још једна прилика да искаже своје свијем присутнијем већ познато мишљење о српском немару. — Добра воља, дабогме! Али те добре воље, па жалост, нема, нема, баш нема. И прегалаца нема. Све се нешто очекује — не знам одакле? У се и у своје кљусе. Али се то заборавило. Може ли ко са стране нама да помогне? Не може; а и да може, не ће. Сваки гледа своје интересе. Само ми то не знамо. Ми хвалимо све што је туђе, а кудимо своје. Ништа нам се у овој земљи не допада, баш ништа! Ни говор, ни обичаји, ни ваздух, ни свијет! Много нам заудара гуњ и базде опанци ... А ко је за то крив? Ми сами. Ми пошљемо сина у туђину, и онда, наравно ... Ето, кажите сви по души: да ли би ико рекао да је Лаза син Милошу? рече на један пут, без околашења, узимајући оно оружје што не промаша и као радујући се што је тако брзо ступио на земљиште које је под јаком заштитом.

У соби је била полутама, јер су због јаке припеке били спуштени завјеси на прозорима. Кроз пукотине на вратима и руне на завјесима продирали су сунчани зраци правећи сјајне млазеве. Чуло се одмјерено куцање старинскога сахата и цвркутање канарине у сусједној соби.

Слутећи шта ће наступити услијед тако наглога обрта у говору Овчаревићеву, под изговором да му је врућина и да је

навикао послије јела да прилегне, Светислав хтједе да напусти друштво; али га задржаše. Милош, кад чу шта пита његов сусјед, нехотице дохвати пуну чашу пред љекаром, па је попи на душак. Он појми да је избио час, кад мора да се подигне застор испред неизвјесности и баш у том тренутку, кад Овчаревић већ даде знак да се застор дигне, он увидје, да је требало на други начин расправити питање о Лазиној женидби, а никако пред Никодијем, пред Светиславом, пред Овчаревићем, пред људима којијех се женидба његова сина баш ништа не тиче. И киван на самога себе, од љутине засузише му очи. Никодију такође бјеше нелагодно и са сажаљењем погледа најприје Милоша, потом нападнутога, на кога ће се, неизbjежно, осути плутун пријекора, утјеха, савјета. Једини Овчаревић владаше собом, у пуном смислу те ријечи, и с охолијем изгледом човјека који сматра себе за непогрешна и мисли да је најпозванији при изрицању пресуде, са задовољством погледа све редом, осим онога кога постављено питање пекну у срце.

— По чemu то мислите? запита Лаза.

— По свачем, одговори дрско Овчаревић. Све је у теби и на теби ново, нема ни трунке онога што је у твојијех родитеља. Ето, ти знаш врло добро како твој дјед и твој отац воле туђинце, а ти их браниш, ти си уз њих, они су те изопачили.

— То није истина, брани се Лаза. Ја их мрзим можда више него они, јер сам имао прилике да их познам...

— Баш за то! баш за то! прекиде га Овчаревић. Боље да их нијеси познао. Боље би било и за тебе и за твог оца. Говорио сам ја Милошу: не шаљи ти то у туђину, не пуштај ти то од себе, кајаћемо се. Не вјерује ми. А ето како се сад уаснио. Тако сам говорио и Стојану — ви га знate — и он послао сина у свијет, да се наображава. А лијепо су га тамо научили! Још само што није оцу здерao кожу с леђа. Сад нема ништа: грицка корке и отплаћује дугове свога сина. Тако му и треба! А све то могло је да се избегне, али у своје вријеме.

— За што ви мене упоређујете с којекиме? рече Лаза увријеђен.

— Немој се бранити! поче на novo Овчаревић. Немој увијати! Ко признаје пола му се прашта. И ти си такав, и ти нијеси умак'о далеко од њега. Сви сте ви подједнаки.

— Господине Овчаревићу, ви сте пријатељ мом оцу, сад сте наш гост, а и вино вас је мало ухватило, зато морам отрпјети што говорите којешта, иначе, кажем вам...

То изрече Лаза усљено смијешећи се, али би било чудно не разумјети да су те ријечи биле одјек гњева што га спопаде.

— Шта! још се брашиш? викну Овчаревић. Још се брашиш?... Е људи овој не могу да разумијем. Почини сто глупости, узбуни цијелу кућу, окаља образ, обрука породицу — па ништа, још се брами!

— Шта ви то говорите? Шта сам ја учинио? Какве глупости? — Какве? Још питаш? Чујете ли људи шта овај овде говори? наставља Овчаревић ватрено. Сад се још ишчуђава!... За њега то није ништа! Њему је то обична ствар!... Кад би ја имао сина, па би он без мога знања просио дјевојку из бијела свијета, ја би га се одрекао!

У тај мах, као да су чекали на знак, четири гласа, два мушки и два женска, изустиште истовремено:

— Тако је! То одобравање охрабри Овчаревића и он с одуџевљењем продужи:

— Да дивно изненађење за оца који толики новац страти на тебе! Јеси ли ти имао памети кад си му послao оно писмо? Долетио, прије неки дан, човјек к мени, блијед, задихан, дрхће, буница, као да је помахнитао, и показује ми писмо. И шта чујем? За једнога Лазу нема дјевојке у овој земљи, него хоће да узме неку Швабицу, голотињу... Срамота! Мислиш ли ти да је њему право? Мислиш ли ти да је њему мило? Мислиш ли ти да ће он трпјети да се ти спрдаш с њим? Да сам ти ја отац, не би ти олако прошао, не би ја то трпио!

— Ни ја, потврди Никодије.

— Ни ја, заврши Светислав.

— Зар вије тако? Имам ли ја право? обрати се сад Овчаревић осталijем.

— И ја док сам био на страни живио сам, како да кажем... онако, али само за времена, примјети љекар. Зар ја да доводим у своју кућу којекакве противе? То је преко јего!

Је ли истина, Лазо? пита га тетка. Море, окани се, дијете, комендије!

Послије ње узе ријеч Овчаревић, па љекар, па Светислав, и тако, паизмјенице, нападаху па блуднога сина, докле га најзад не сабише у тјеснац, тако да њему не останде пишта друго него да се преда. Али се он диже, блијед и са сузама у очима, па колико га грло доноси завика:

— Шта ви ту ваздан трабуњате! Јесте ли ви моји тутори?

И изјури на поље, добацивши им:

— С пијапим људима не ћу да разговарам!

Гости одоше оставивши Милоша сама. Увјерење, да је не само истина оно од чега је стрепио, него и да је немогућно препријечити погибао; мисао, да је због тога брака неизбјежно раздвајање између њега и сина; тута због изгубљене среће; осећај понижености; страх због могућијех посљедица: све то није му давало да се приbere и потражи олакшање у тој страшној незгоди. Најзад га из тога заноса тржи познати глас, као глас судије који се обраћа кривцу:

— Оче, шта значи то? Јесу ли они говорили по твоме наговору?

— Јесте, по мом наговору, усуди се Милош рећи,,

Па још додаде гласом који потпуно одговараше његовом душевном расположењу:

— Ја не дам да пропанеш! Ја не дам да ти узмеш ону дјевојку!

Изпенађен изгледом и гласом свога оца, увиђајући да је готов на све, Лаза устукну, као онај који се упутио непријатељу у кога је јаче оруђе. И мјесто да плане, као што је Милош очекивао, он се стаде пренемагати, улагавати, молити, плакати, не би ли умолио правичнога оца. Он је казивао сваки живот у туђини, до најмањијех ситница: кад се познао с туђинком, којијем случајем, како се постепено, из дана у дан, то познанство утврђивало и ако је он — то је слагао — њу избегавао и како је на посјетку увидио да без те одјевојке не може живјети. Лаза је убедљиво, разложно правдао своје поступање, али Милош или није хтио или није могао разумјети га. Оно што му је син писао било је ништа према ономе што је чуо из његовијех уста. Непромишљена, неприродна веза

између Лазе и једне туђинке траје одавно; он се вјенчао с њом пошто је тражио очево одобрење.

Кад Лаза ућута мислећи да је са свијем убиједио оца, Милош, тихо, као за себе, изговори:

— Ти мораш да раскрстиш с њом.

Али, почем син навали још силније на њу сомлбама и пријетњама, он устаде, па, као да га је бијес сколио, приђе и пчена Лазу објема рукама и повуче за собом такојако да му поклда дугмета на капуту.

— Нека ти он допусти, па нек ти је прости! викане Милош укући га старцу.

Кад чу да долазе, стари се Смиљанић придиже на узглављу, па, и не саслушавши их, рече:

— Шврћо! Бог нека ти суди што си унеспокојио и узбунио све нас! А ја ти кажем, чуј ме добро: или се окани оне дјевојчуре или се торњај из моје куће!

Па кад Лаза оде, он љутину искали на Милоша, завршивши:

— Ја сам онога отјерао, али си ти више крив!

*

Послије раздора у Смиљанићевој породици, поводом чега је злуради свијет измишљао којешта, Лаза је отишао некуд. Нико од укућана није видио кад и куда се кренуо. Надали су се ипак да ће до мрака доћи. Али се и убутони и сва живина заузе већ на гранама мјесто за преноћиште, а он се не појави. Милош онда одлучи да га потражи. Оде најприје Никодију али затече само ташту и она га дочека набусито: изгрди и њега и Лазу и мужа. Одавде сврати сестри; она га узе тјешити тако да он одмах побјеже од ње. Уз пут срете Никодија, који га готово силом увуче у кавану, где је он обично свраћао. Тааст му је савјетовао да не попушта, тврдо увјерен да ће Лаза попустити и вратити се. Усред разговора Милош га остави. Нико му ништа не умједе рећи о сину. Почеке га савлађивати умор и он сједе на клупу, пред једном крчмом, из које се разлијегала дрека пијанијех људи и свирка цигана. И док је мјесец пловио небом, он је, у тихој септембарској ноћи, као страдалац коме топе чун без наде на спасење, тонуо у оном страшном мору што се зове грижа савјести. Он је кривио себе што

је онако нечовјечно поступао са сином, кривио је и љутио се на Овчаревића што га је напао и вријеђао као да је Лаза некакав пробисвјет. И Никодије и Светислав пооказали су се бездушни, мислио је он; а требало је озбиљно, али благо, као што приличи паметнијем људима, показати му заблуду. А ето шта је сад урадио. Отјерао је рођенога, јединога сина, као што тјерамо туђега пса. Он је очекивао све друго, па чак и бој, само не расцјеп. Требало је, мислио је он напокон, требало је да му опрости. И да је у тај мах нашао Лаза, он би му обиснуо о врат, љубио га и не би га пустио докле год му не би казао да је заборавио све што се догодило међу њима. Али сад је доцкан!

Јутрењи сунчани зраци што доносе свјежину и наду обасјали су Милоша крај постелье болеснога оца. Старцу је јако поизлило, по љекареву мишљењу, због напрезања и једа. Свијестан да му се близи крај, он је хукао, кршио руке, запомагао; баба је тумараја по соби, шапутала молитве, тјешила, излазила, улазила, доносила љекове и овда онда утирада кецељом сузе. Милош је својски помагао и њој и љекчуру. Због несрће која га је задесила ова нова певоља била му је ништавна. Он се није обзирао на опомене материне да се одмори, он је равнодушно слушао свога оца у агонији.

Он је и дању и ноћу бдио над болесником.

Једнога дана запита стари Смиљанић, гледајући Милоша:

— Где је онај изрод?

Па кад му Милош каза да не зна, он изговори:

— Нек пропане, кад не слуша!

Па додаде:

— Скоро ћу и ја... онда ћете бити на миру.

Десет дана провео је Милош крај болесника и за то вријеме није пишта чуо о сину. Тада се онај који управља судбинама људи смиlostиви на њу.

Таман старца једне ноћи ухвати сан, што све у кући обрадова, а Милош зачу лупу у ходнику и полако дође до врата и отпкрију их да види шта је. Има тренутака кад ми не вјерујемо својим сопственијем чулима. Њему се утвори његов син, и, не могавши да одоли жељи, полетје утвори и обујми је. Заиста то бјеше Лаза. Али се трже, кад иза њега, на степени-

цама, доље, при улазу, угледа женску која држи некакав завежљај. Ипак тога непријатнога осјећаја нестаде намах и отиснувши сина, он храбро приђе тој блиједој личности, узе из њеног наручја завежљај и стаде га љубити.

Хајдете овамо, рече потом, полако!

— Сад можете остати. Он ће скоро на онај спај! —

— Сад можете остати. Он ће скоро на онај свијет!

—Это умно, мальчик, — сказал я. — Но я не могу тебе помочь.

Андра.

Mudre izreke

1. Godine troše stranke, ali se njih hoće mnogo da ih istroše. Strasti se ne gase nego sa srcima, u kojim su plavne. Treba da iščešne cijeli naraštaj; tada od stranačkih zahtjevâ ne ostaju nego pravedne koristi, a vrijeme može donijet između tijeh koristi prirodan i razložit sklad. Thiers.
  2. U istinu! da sam ja postao sklobučarom, Bog bi bio stvorio lude bez glave. Caporali.

3. Krepost je mirnoća i zdravje. — A. Thierry.

4. Mili Bože, pošto je moj djed pošao k tebi, ako ti je milo, pazi na nega. Ako ti je milo, zatvaraj vazda vrata, jer on ne može trpijet da mu propuhiva.

Molba sedmogodišnje curice.

James Sully.

5. Ne kazuj tuđ grijeh, ako baš ne znaš da je istina ono što pripovijedaš, a i tada upitaj samoga sebe: zašto ja to govorim? Nemačka poslovica.

6. Bilo je glavno načelo stare engleske pedagogije, da su uzgojišta ustanovlena naj više radi toga da se oštri pamet, da se poučava mladi naraštaj u malome broju stvari, a te kad dobro izuči biće kadar da nauči sam po sebi mnogo drugih.

Valbert.

7. Učené slovnice, to je prvo počelo umjetnosti mišleňa.
Condillac.

*) Ova je radnja nasega surgradanina, g., Spira Kallika, izasla u ovogodišnjem kaledeniku „Dabrovniku“ (čitljivo, donosimo i e latiničnom u „Sudu“, komu je i bila namijenena. — Uredništvo.

1272), po kojme su Dubrovnikom vladali dubrovacki knezovi. Mletačke republike, proglaše prvi dubrovacki ustav (9. Maj) Napisao je Mletak skinut sa sebe i ovo slabo tatarsko i Arbanije, koji je bježio sasvjetom potomiti pod svoju vlast. Zastavu, sto nije bio slučaj kod ostalih gradaova Dalmacije likog Vljeća. Dubrovnik je kovo i dale svoj novac, imao svoju hizeno, jer mletački knez nista nije mogao bez određene Vele-nikevo vlastane bilo je do krajnjih granica ustavno i ograničuju Dubrovniku sto i pedeset godina, ipak niješi ga sebi potemili. iako su na poziv Dubrovčana mletački knezovi vladali u zio da zavlada Dubrovnikom kao samodržavni gospodar. No prilikom vlaste Damjana Jude, kneza dubrovackog, koji je te-potim ga pod svoju vlast, kao što su to gledali da urade svih kakvijem god izgavorom u negove nuntarashé odnose i Dubrovniku podmetnu nogu, te da ga nestane, ili da se uplete u je li onda tako što su Mletci vrbeći svaku priliku da i zapadu.

Koji bi kada bi da staje na put nemiru smjerovima na istoku dravskom moru dieže i snazi jedan opasan takmice u trgovini, republike, koji nije mogla glodati ravnodusno, da se na Jadranskom moru dieže i snazi jedan opasan takmice u trgovini, lukači i makinacija negove opasne drugarije, Mletačke svih blagosostima i obveznosti sebi samostalosti i nezavisnosti usred jake i međuđe država, koji su je bio okružen, a i pored blageostiha i obveznosti sebi samostalosti i nezavisnosti usred blage. Stoga se Dubrovnik i moga tako dači do velikog bine, ko će više doprinijeti svijetu, veličini i ugledu svog etat-ja, posebnoj i posljednji se srećnjem si to je mudrjem glavama he upravljalih osjećajut se srećnjem i uhom upravljalih i narod (pučanij) koji se bez zavisti dao od svogih simova kao dubrovacka republika. I aristokratija koja Malo se koja država mogla diciti iskrenom predanomenu je hom upravljalih i narod (pučanij) koji se bez zavisti dao od

DAMJAN JUDA (ZUDA)*

Neki mletački istoričari a među njima Josip Kapeleti u svojoj pretjeranoj revnosti u hvaljeњu svoje otagbine iznosili su, da je Dubrovnik potpao sasvijem pod Mletačku republiku poslije Damjana Jude, šta više po riječima Kapeleti moglo bi se razumjeti, da je i prije toga za neko vrijeme Dubrovnik bio pod vladom Mletaka. Tako veli on u svome djelu: *Storia della Repubblica di Venezia*, lib. VI. cap. V. među ostalome i ovo: „Il Morosini in frattanto navigando verso Constantinopoli (col patriarca) aveva ricuperato al dominio della repubblica la ribellatasi Ragusa“¹⁾. Ali u stvari ne стоји ni jedno ni drugo, niti ima mjesta u kakvoj hronici, gdje bi se pominjala kakva predaja Dubrovnika Mlecima, pa ni sam Kapeleti ne govori nigdje o tome. Naprotiv bilo je slučajeva kad je Dubrovnik branio i odbranio svoju slobodu, kao 971 god., kad se Mlečani, pod izgovorom da snabdiju svoje lade vodom, približiše gradu s velikom flotom, pa kad se spustio mrak udariše na nj. I ako je taj napad došao Dubrovčanima iznenadno, oni mu se ipak odupriješe tako snažno, da natjeraše neprijatelja da se povuče. Biće prije da je poštovani istoričar mletačke republike htio da prikrije nepošteni način, kojim su se poslužili Mleci da uhvate Damjana Judu, pa izmislio neku Morozinijevu vojnu protiv Dubrovnika. S toga smo mi i naumili u kratkim potezima opisati taj događaj onako, kako smo to saznali čitajući razne dubrovačke hronike.

U početku trinaestog vijeka dužd mletački Henrik Dandolo, na čelu mletačko-franačke vojske, bješe osvojio Carigrad i time još većma proslavio republiku mletačku. No Dubrovčanima, koji stajahu pod zaštitom grčkih careva, ne bješe milo kad čuše za taj događaj, i bojeći se posledica te pobjede, zabrinuše se za budućnost svoje otagbine. Te godine stajaše na čelu republike dubrovačke knez Damjan Juda, čovjek neobično darovit i vrlo oštrouman. Pod izgovorom da su političke prilike u državi bijedne, ne htjede sazvati Veliko Vijeće, koje je moralo da bira drugoga kneza, pošto bješe prošao rok negovoj vladavini, i ostade silom i dale da vrši vrhovnu vlast. Okruži

1) Morozini međutijem ploveći za Carigrad s patrijarhom bješe na novo potvđio odmetnuti Dubrovnik pod vlast mletačke republike.

vjernim vojnicima sebe i palatu u kojoj stanovaše (dvor), tvrdave posjedne odanijem i izobilnijem posadama, i tako iznese na vidik svoje tiranske namjere. Taj njegov postupak izazove negodovaće u državi, a aristokatija ne propuštaše nijednu priliku a da ne izjavi svoje nezadовољstvo. Ali Damjan svojijem govorničkijem darom uspijevaše da ubijedi većinu u vijeću o potrebi produženja njegove vladavine, dokazujući da su u ovakjem žalosnjem prilikama izbila još na površinu neka porodična trveća kod vlastele, te da je prijeko potrebno da jedna gvozdena ruka, kao što je njegova, popravi tako pokvareno unutršnje stane u državi i spase grad od opasnosti koja mu prijeti s poja. Uvjeravaše, da će sam dati ostavku i sići s vlasti čim to dovede u red, i da će se odmah zatijem povući u miran život daleko od svake politike.

Ali to nije moglo zapušiti usta nekijem od vlastele, koji prozirahu despotske namjere kneževe: a naročito Bobaliju Donađiju i Volciju, koji svuda na javnjem mjestima bez ikakvog okolišenja grdu kneza, otkrivajući njegove tajne namjere. Kad to dostaviše Damjanu, naredi on da se svi poapse, ali oni izvinjeni na vrijeme pobjegoše u Bosnu.

Prodoše dvije godine od kako vladaše Juda malo silom malo milom, plašeći senatore i ulagajući se narodu, dok patricije Piro Benesa, njegov zet, čovjek oduševljen za slobodu, poče sklapati zavjeru, ne mogući trpjeti da mu otagliju steće pod jarmom tiranina. U njegovoju kući počeše se skupljati svi oni kojima bješe mrska Judina vladavina: on tu držaše besjede protiv tiranije svoga tasta; otkrivlavaše ga što je nepravedno i prevarom lišio gradane udjela u državnoj upravi, a nudaše se da sâm stane na čelo sviju onijeh koji su želni bili da povrate stećena prava oteta od Jude, pa pretresajući razna sredstva da se postigne želeni cilj, zaključi: da je dosta opasna stvar napasti direktno tiranina, koga je narodna naklonost štitila, kao i mnogobrojne straže, kojima je bio neprestano okružen. Da je zgodnije potražiti pomoći od kakve strane države, te da se od ne postigne bez velikog prolića krvi da zbaci despota, a bez povrede integriteta republike. „Onaj, koji bi nas bio pomogao u ovoj neprilici, doda na kraju Benesa, bio bi bez sumne grčki car; ali poslije nesreće koja je zatekla tu dinastiju, nala-

zim da je naj pogodnije zatražiti pomoći kod mletačke vlade, jer tu ćemo ponajprije uspjeti. Mleci sada nastoje, da im se ime podigne ne toliko novijem pobjedama, koliko djelima pravde i umja, a međutijem teže da obnove s nama dobre odnose, kako bi mogli preko nas proturiti svoje espape u Srbiju i Bosnu. A kako je Dubrovnik u ovo doba ostao bez moćnog saveznika, prijeti mu opasnost da ga ko bez velike muke ne osvoji. Ali kad ga zaštite Mleci, moći će otkloniti od sebe svaku opasnost.“ Predloži na kraju da sam ode u Mletke da se razgovori s osobama od upliva, te da njihovjem posredovanjem zakluči ugovor, po kome bi se zbacio Juda, a da se ne kompromituje sloboda države.

Mnogi zavjerenici pristajuju uz prijedlog Pira i hvaluju njegovu veliku ljubav prema otačbini, koja ga je nagnala da zapostavi obzire rodbinske veze, u kojoj je stajao prema Damjanu, blagostaňu svoje zemle. Drugi opet protivljuju se njegovoj namjeri, a među njima naročito dva ugledna građanina, Miše i Vito Bobali, od kojih je prvi bio hrabar i vađan admiral. Njima se činilo da će Dubrovčani skupo platiti uslugu koju traže od Mletaka: da će prvi uslovi, koje će oni za to postaviti, biti nametaće njihova kakva vlastelina na mjesto današnjeg despota. Da će tako Dubrovčani samo zamijeniti jaram svoga sugrađanina s onijem jednog tudincea, a ovaj mogao bi jednom postati i gospodar u državi i zbrisati svaki trag nekadašnje nezavisnosti. Da bi trebalo dakle napustiti ovaj plan koji Dubrovnik za sada ponižava, a u buduće mu postaje opasan. Ipak prodre Benesa sa svojijem prijedlogom i riješi se da on ode u Mletke pod izgovorom nekih trgovачkih špekulacija, i ostave mu odriješene ruke u izvršeњu ovog važnog zadatka.

Mletačka republika bješe u to doba zauzeta izravnavaњem nekih nesuglasica s papom Inokentijem III., iskrsljijeh poslije osvojeњa grčkog carstva. Tako među ostalima papa se ustezaše da potvrdi za patrijarha carigradskog Tomu Morozinija, jer za njegov izbor nijesu bile izvršene neke formalnosti predviđene u kanonskom pravu. Ali kako su Mleci svojom pomorskom silom mogli mnogo doprinijeti uspjehu krstaških ratova koji se tada preduzimaju, papa Inokentije ne hoćaše kvartiti to prijateljstvo. S toga pristane da Morozinija potvrdi za

V
H
I
B
E
P
S
M
T
E
C
K
A

V
I
L
I
O
T
E
K
A
vaselenskog patrijarha i posla ga iz Rima, gdje se on tada nalazio, posvećena, u Mletke. Dok se ta važna diplomatska pitaњa raspravlaju u Mlećima, poslanik dubrovački oblijetaše pragove važnijih ličnosti i naposletku uspje da ga saslušaju zvanično i obećaju traženu pomoć, ali pod uslovom da Dubrovnik primi za kneza jednog od mletačke vlastele. Piro Benesa, videći da mu drugo ne ostaje, primi taj teški uslov i potpiše ugovor, po kome su se Mleci obvezali, pod uslovom da postave svoga kneza u Dubrovniku, da oslove dubrovačku republiku od samovlasti Damjana Jude, da poštiju državne zakone i vrhovnu vlast gradana, i da je štite od svakog neprijateljskog napada.

Kad bi potpisani ugovor, mletački senat naredi da se dodadu još dvije galije floti, koja je bila određena da odveze posvećenog patrijarha u Carigrad, i da na tim dvjema galijama otpuštu u Dubrovnik dva izaslanika pod izgovorom da putuju u Carigrad i nose novo izbranom caru Baldovinu skupocjene poklone od strane mletačke vlade. Kad budu stigli u Dubrovnik, naređeno im je bilo, da se dogovore s Benesom, kako da se dokopaju mrskog kneza. Mala flota kreće se pod zapovjedništvom Jakova Morozini put Dalmacije i stigavši pred Dubrovnik uđe u pristanište gradsko i ukotvi se kod Lokruma.

Piro koji se vratio s istom flotom u Dubrovnik, po dogovoru s izaslanicima iskrcava se prvi i odmah pode svome tastu da mu javi, kako su stigle dvije galije iz Mletaka sa dva izaslanika mletačke vlade, koji idu za Bosfor. Oni su svratili za jedan dan u Dubrovnik, u namjeri, da se upoznaju s knezom, o kome su mnogo slušali, te su željni da ga posjeti. Damjan povjerova riječima svoga zeta i smatrajući se srećnjem da se upozna s tom otmenom gospodom, izjavlja da će ih rado primiti, spremi im sjajan doček i bogat ručak. Za ručkom povedu Mlečani govor o svojoj misiji i počnu hvaliti lepotu i sjaj divnijih poklona, koje nose caru, pa mimogred pozovu kneza da dode na njihove galije i da vidi te poklone. Damjan smatraše da mu je dužnost učiniti izaslanicima po volji i toga istoga dana poslije ručka pode sa svojijem gostima na galije. Čim stupi nogom na ladu, zapovjednik naredi, da se kotva digne, i galija, na veliko čudo Damjanovo, poče da se udaljava iz pristaništa.

Međutijem mornari spremahu teške okove, da nima okuju zatrobljenog Judu. Sad već bješe jasna knežu namjera negovijeh neprijatelja, i videći da je upao u klopku koju mu spremiše zavjerenici pomoću mletačke vlade, osu grđiti svoje neprijatele svijem mogućjem grđnama i nazivati ih podlijem izdajicama. Videći da ne može preboleti gubitak vlasti, za kojom je toliko čeznuto, i koja mu je bila dragocjenija od samoga života, odluči učiniti kraj svome životu, pa udari glavom tako silno o katarku, da je svu razmrskao i poslije nekoliko trenutaka izdahnuo.

Na ovakav tragični način dovrši svoj život Damjan Juda, tiranin dubrovački, koji je bio istina rijedak um i neobično spremam političar, ali na žalost čovjek koji je uobrazio, da ni jedan građanin ne bi kadar bio bole od nega upravljati državom, te je po što po to htio zadržati vlast u svojim rukama.

Sutra dan Lorencu Kvirini, mletački patricije, svečano ulaziše u grad tužan zbog tragične smrti svoga kneza, a vlastela dubrovačka polagahu zakletvu prvome knezu, koga su im nametnuli Mleci.

Špiro Kalik.

Aforizmi.

Sve teče.

Heraklit.

Stupamo među tajnama.

Goethe.

Filistar je čovjek, koji je neprestano zabavljen realnošću koja nije realnost.

Schopenhauer.

ПЈЕСНИШТВО.

Мору.

Ја волим тебе, бескрајно море,
Ја волим страшну срђбу твоју,
Када махнито, безумно дижеш
Орканске вале у бјесном боју;

Кад с хуком силном оргије ћеваш,
Кад рика стане, а небо гори,
Па људи дршћу, звјери се плаше
У мрачној шпилји у дубокој гори.

Наш Бог је један, што нас је ствар'о,
Наш Бог је силни те исти био,
О, ја те љубим, бескрајно море,
Мој страшни дух се у теби скрио;

И он је таки суморан, силан
И неукротив: бездани гласи,
Рика и хука, ропот и јека —
А послје буре исти су часи.

Михаило Мирон.

Харф и.

Ја волим тебе, харфо моја,
Ја волим црне струне твоје,
И тужне гласе када звоне
И тужне пјесме када поје.

Ја љубим тебе, харфо моја,
Када пламено срце гори
И кад с твојијех црнијех струна
Мој дух суморан пјесму збори.

О, харфо моја, ја те волим!
У страшне часе струна твоја
Тирану црном клетву шаље
И робље штити пјесма моја.

Ја стискам тебе, срећо стара,
На груди своје бôне, јадне,
Па своју мртву љубав зовем
На груди тешки јад кад падне.

Ја грлим тебе, благо моје,
Када се душа Богу моли.
Ја роду своме с тобом, харфо,
Утјеху шаљем, у ропству доли.

Беч.

Михаило Мирон.

Laž i istina.

„Ja sam gazda c'jelog svijeta“
 — Laž istini s podsm'jehom dovikne —
 „Svak me štuje, svak me lubi,
 Svak me dobro hoće;
 Svakome sam začina u radu,
 Nema ludi te za me ne znadu!
 Od bogata do prepuklog
 B'jednog siromaha
 Imam platu
 Svu u zlatu;
 Jadi me ne mlatu,
 Jer kud zađem, svud pob'jedim;
 Svakom sam na ruci
 I u pomoć svakom letim
 Ko se nađe u muci?
 A ti kuda goder kreneš
 Odbija te svak i svuda;
 B'jesnim mojim pod oružjem stećeš,
 Teb' života nije više!“

— Tad istina laži tiho:
 „Što to, lažo, gnaviš?“
 I ako me kad potisneš,
 Nepošteno vav'jek ti to radiš;
 Ti si prazno slavna — i to za čas
 Znaj — jer čovjeku u meni je spas!

Ono srce koje hrani mene,
 To ne slabí... nikada ne vene!“

10. XII. 1902. Abećedović.

Znash li draga.

iz pjesama „Ašniklija“.

Znash li draga, znash li jałančijo,
 Kada si me okom svojim zvala,
 Okom zvala, dušiće tenuala,
 Znash li draga, znash li jałančijo!?

Znash li draga, znash li jałančijo,
 Kad si mi se ljuto zakliňala;
 Zakliňala, vjeru zadavala,
 Znash li draga, znash li jałančijo.

Pa si sada sve zaboravila,
 Jałančiluk mени учинилъ,
 Vjeru svoju nogam pogazila;
 Preko menе другог замилила.

Aл' злјај draga, знади jałančijo,
 Biћеш пинчман тако ми имана;
 Крв ће пасти сред твог ђулистана,
 Знади draga, знади jałančijo.

Osmjan A. Bikić

Iz ljubavne vrećice.

„A ko je sretniji od mene?“ — ovako šuputah svojoj Nedi, kad sam joj pod blijedom mjesecinom stiskao nežnu ručicu; kad sam joj varavim riječima oštiro sjetila sluha i kad sam joj rumeno lice toplim celovima kitio.

Stiskao sam nenu ručicu, koja je u mojoj drhtala kao kakva slabasna ptičica.

„Ko je najsjretniji?“ — zapitao sam je smiješći se, kad sam celove u zamjenu primao; kad je ona bijele svoje ručice oko moga vrata ovijala.

Ovako sam tada Nedu govorio, ovako je pitao, jer se plasijah, da mi ko ne bi zavidio...

Vrijeme bez obzira na mene prolazi, a za sobom ostavlja tamnu uspomenu.

Moja je „sreća“ skupa s vremenom prošla! Moja „sreća“, koja se bješe u srcu ugnijezdila, ostavila me je.

Ona „sreća“, koju je Nedu svojom ljubavlju s dana na dan umnožavala, iščezla je. Negda sam sa posmijehom uzdisao: „a ko je sretniji od mene?“ „ko je naj sretniji?“, a sad se toga sjećam.

Pa i u zaborav bi bilo sve to potonulo, da me kad i kad u srce ne rani — „gorka uspomena“.

.... Bez toga sam joj više puta dovikivao:

Smirimo se, dinar prekinimo
I krvnice puške objesimo,
al' nikad odgovora, već mi se pričinaše, kô da mi *neko* sve na
ušima veli: „Lubav ne haje za pleme, meće pod noge kre-
post i čud, *samo gleda pjenez.*“ (Anakreon)

.... Nedina prija susreta me, za zdravje me pita, pa onda:
„O jadan li si, ja te žalim!“

Te me rijeći „dobro“ zatekle, te ja ne budi lijen osjekoh:

Tà, da bogme svaka rana

Ima svoje bile,

— A mene je očaralo

Moje — novo miće. (Zmajova).

.... U mašti gledam svoju vilu Mariju, gdje pram' meni kroči sa blagim me posmijehom gledajući, a ja sa pjesnikom joj velim:

Ja ti moram i to reći,

Neka i to znaš, —

Srpkina si, treba da me

Srpski pogledaš!

M...

K N I Ž E V N I P R E G L E D.

Bosna i Hercegovina u hrvatskoj pripovijetci.*)

— Svet. Ćorović —

Izgleda nam, da se gotovo нико толико не интересује за Босну и Херцеговину, колико тзв. *braća Hrvati*. Изузевши политичке листове њиХове, који своје ступче тако често пуне сваквјем чланцима из Босне и о Босни, то се њиХово интересовање најбоље огледа у њиХовој beletristici. Нема године, а да се у њиХ нејави по каква нова пripovijetka или roman, за које је градиво узето, — barem они веле да је узето, — из живота народа у окупиранијем земљама. Тијем pripovijetkama ili romanima обично је цијел, да upoznaju svoj hrvatski narod sa tijem њemu толико близким, народом, а,kad i kada da sve, што под bosanskijem i hercegovačkijem nebom живи, na silu pohrivate. Такијех pripovijedaka nakupilo se do sada nekoliko i mi smo radi, да, na ovome mjestu, проговоримо о њима. Пред на ма su djela nekoliko poznatijeh i priznatijeh pisaca hrvatskijeh, koja su „uvjetčavana nagradama“ највећega i најбољегa kniževnoga društva hrvatskoga — *Matrice Hrvatske*. То су ствари: Ivana Lepušića, koji se naj prvi ovakijem pripovijetkama явio, па Osmana-Asiza (Osmana Hađića i Ivana Milićevića), Edhemu Mulabdića i Ive Dobžańskog. Te stvari vojni smo по боље да разгледамо и да видимо само jedno jedino: poznaju li поменутi pisci zemlju i narod o kome pišu i kako ga poznaju?.. Po tome ёмо i presuditi: jesu li te pripovijetke odista iz Bosne i o Bosni ili nijesu.

*) Prvi dio ovoga članka, u kome se pretresaju samo pripovijetke iz savremenog живота, štampan je prvi put cirilicom, u „Letopisu Matice Srpske“, u IV. svesci za god. 1901. Pošto je isti толико узбудio takozvanu „Hrvatsku akademicku omladinu islamske i katoličke vjere iz Herceg-Bosne“ u Beču, da mi je čak u n-ročitoj poslanici (štampanoj gotovo u svijem političkijem listovima hrvatskijem) počela prijetiti, e te ona glavom „izreći svoj sud o kritici“ mojoj, to, da ne bi pomislila kako je se bojim, štampam evo to isto i latinicom, da pročitaju i oni koji cirilice ne znaju. Uz to dodajem, do sada još nigdje ne štampan, i drugi dio, u kome se pretresaju i pripovijetke iz Bosanske прошlosti, pa neka im ne kriva ni тамо ни amo.

S. Ć.

Držimo, da je najzgodnije početi sa Lepušićem.
Kao što naprijed pomenusmo, on se je *prvi* javio sa pri-povijetkama iz Bosne, a obje mu zbirke pripovijedaka izdala je *Matica Hrvatska*. To su: *Slike iz Bosne i Bosanke*.

Naivan čitalac, koji prvi put uzme u ruke Lepušićevu knigu i pročita na str. 6. onaj odista vjerni opis bosanskoga hana, mogao bi se prevariti i pomisliti, da pisac zbića poznaće Bosnu..... Han! To vam je stara, prostrana, ali trošna koliba, sama samećata kraj puta. Pred hanom stajahu prazna kola i nekoliko osamarenih koća, o vratu im kueahu zvonca. Tek unidoh kroz vrata, eno ogništa, oko nega posjedaše kiriđije. Na ogništu živo plamti pań i nekoliko suharaka. S lijeve ima soba hančijina a s desne za putnike....

Soba (u hanu) bijaše prostrana. Do vrata, u zidu, imade peć za kahvu, a naokolo su minderi pokriveni hasurama i velika ležišta providjena lakim jastucima.....“

Jedan bosanski han odista izgleda ovako; ali ipak to nije nikakav dokaz, da se može tvrditi, kako pisac poznaće Bosnu. Poznavati hanove, kuće, pojedina mjesta itd. ne znači poznavati Bosnu. Tako, kao Lepušić, može pisati svaki putnik, koji prode kroz tu zemlju i kome zapne za oko nešto, što bi vrijedno bilo opisati. Ali to samo u putopisima može biti glavno, u pripovijetkama je uzgredno. Nama, i svakome, naj dosadniji su oni opširni pripovjedači, koji se odviše bave opisivaњem kuća, hanova, brda, dolina i t. d., jer nas sve to ne interesuje toliko, koliko — ludi. Mi u pripovijetkama najviše tražimo osobe, tipove, a kad su pripovijetke iz Bosne, onda tražimo, da u njima poznamo Bošnake, njihov život, navike i običaje njihove. Radi toga i pripovjedača i njegovo poznavanje Bosne mi ne cijenimo po opisima kakav je gorći, nego po karakterisanu osobu.

A poznaće li Lepušić i lude u Bosni, — sad ćemo vidjeti.

Držimo, da je naj bole ako počnemo sa jezikom. Da vidimo: govore li oni u Bosni onako, kako to Lepušić piše?... Do duše svi znamo, da se u Bosni govori srpski, ali ipak ima neke razlike i u narječju i u izgovaraњu nego se n. pr. govori u Vojvodini, Srbiji i Hrvatskoj. Lepušić je to svakako morao opaziti, — ako poznaće Bošnaka, — pa je trebao barem

monologe i dijaloge da iznosi onako, kako se u Bosni govori. A on to nije činio i s toga negovci Bošnaci i govore isto, kao oni sred Zagreba grada.

Evo primjera:

Lepušićev Bošnák Muho u jednoj slici ovako govori: „Aga, da je umrla *lagle* (treba *lakše*) bi podnio, ali ona živi, drugi miluje *ñena krasna lica* (treba *ñeno krasno lice*).“

Na drugome mjestu jedan aga veli: „Mehmede, ti možeš ići *otklen* (u Bosni se kaže *oklen*) si i došao, ja te *netrebam* (treba *ne trebaš mi*).“

Na str. 32. jedan govori ovo: „da su se u *potoč* (treba *potjeru*) dali svi jačari, baše i age, a mene onda ne stigoše...“ I na str. 33 „No u sreću čutih još neprestano, kao da mi je čija ruka *zatakla oštricu noža* (treba: *kao da me je neko nožem probio*).“

Na str. 18. govori djevojka: „oh Bože! Mogao si kukati do smrti *da ne bude* (treba *da nije bilo*) božje voće...“

Ovakijeh pogrešaka i u drugoj knizi ima na svakome listu. Ali su one ipak sitne prema drugijem, o kojijem ćemo docnije govoriti. Sitna je n. pr. i ona, gdje Hrišćanin Muslimana pozdravlja sa *Dobro dosao* i gdje ovaj odgovara *Bože te našao* i ako je u Bosni i Hercegovini još od turskoga vremena ostao običaj, da Hrišćanin Muslimana a Musliman Hrišćanina pozdravlja po turski. To je isto kao na 23. str. gdje Musliman Srbinu više *dobar dan* i kao na str. 87. gdje kaže Musliman za svoga mrtvaca da je *pokojni* mjesto *rahmetli*.

Na str. 94. Musliman Muslimana sasvijem nakazno po turski pozdravlja:

— *Saba ajrola* (mjesto *sabah hair olsun* ili kako Muslimani skraćeno govore *sabahirosum* ili *sabahirla*).

Alarasozon (mjesto *Alah raz' olsun* ili skraćeno *alarazosum*) Smiješno je, da se u Bosni, — po Lepušiću, — i u običnom govoru, čak u stihovima govori:

„Ni u zdravje caru ni veziru, već u zdravje moga pobratima“ (str. 59.).

„Blago raji u carevu zdravju“ (str. 60.).

„Ej tako ti Alah sreću dao“ (str. 61.).

„A šta radiš, da od Boga nadeš“ (str. 62.).

„Nema za me turkiće djevojke“ (str. 62).

„Uzmi, sine, materina hrano“ (str. 62).

„Oj, dorate milo dobro moje, pobjedniče na svakom velselju“ (Slike iz Bosne, str. 63.)

„Moj sestriću, moja uzzanice“ (Bosanke, str. 118.) „Vjerujem zlatna Zlatijo, moja sladijo“ (str. 124) „Kuku Huso rano neprebona, da te jadna bar osvetit mogu“ (str. 143).

Ovako se u Bosni nije nikada govorilo, a bez gusala. Nadamo se, da će nam tzv. *Hrvatska akademička omladina* iz Beča, kako je bistra i pametna, to dokazati kakvijem kćigama starostavnijem, a dotle ćemo jednako držati, da ovo nije sitna pogreška.

No nije ni to sve. Ima u Lepušića osoba, koje govore onako „po kćiski“, kao da je i u ono doba *Behar* izlazio, a veliki Mehmed Dželaludin Kurt pisao kritike, na jednog sićušnoga — Vuka.

Evo n. pr. kako jedan Musliman i to stari (a ne današnji) momak muslimanski govorí jednoj djevojci:

— Čuj me Jeleno moja pozlaćena grano! Ti ćeš razsvijetliti moju odaju! Kano što žarko sunce sjaje, da mi sjaješ dobrojnom i miloštom tvojom, da mi čuvaš ostarjelu nenu (u Muslimana babu zovu nenom, a ne mater, kao što ovdje pisac misli) i da mom babi Selim agi učiniš svaku uslugu.

— Šta ti zboriš? — upita začudeno Jelica.

— Zbori sreća, koje tebe *lubi!* (stih.)

— Ta ti znadeš, da sam ja kršćanka! (opet stih.)

— Kršćanka kao i turkića, *jer te lubim...*“

Ja uopšte nikada nijesam čuo Muslimana, koji kaže ljubiti, mjesto voliti. On obično veli: *asik sam na nju i draga mi je*, a nikada drukčije. Naravno, ovdje mislim na one Muslimane, o kojima je Lepušić i pisao, a ne na one, koji su već toliko *duboki*, da, pored tolikih slavnijih pisaca, ipak najvole Ibzenu (u *Beharovom* prijevodu).

Na str. 99. ovako sin žali oca:

— Gjot!..... moj otac! — — Gjot! — moj roditelj, moj hranitelj, moj branitelj!.... jedini moj, oh, da *jedini* moj rođeni otac!...“

Zar nam ne izgleda, kao da ovo slušamo sa pozornice, gledajući kakav zastarjeli, srceparajući komad? Osim toga čudimo se, našto će ono *jedini rođeni otac*, kad će, sigurno, i Lepušić znati, da se ne mogu imati *dva rođena oca*!...

Tako isto i jedna nevjerna vjerenica na str. 118. moli se za svoga lubaznika, koga paša hoće u ropstvo da opremi:

— Čestiti paša!... Poslao si *moga vjerenika okovana teskim gvožđem put Carigrada* na galije... *Milost!*... *Milost!*... Pusti mi ga na slobodu... *Smiluj se ubogoj ženi, carska uzdanice!*

Dobri paša! Kaznio si mi oca, zašto kazniš nevinu kćer negovu?... Sve što si nam uništio, spalio do crne zemљe; danas ništa nemam, *nista do ovih grudi i srca u kome nosim svoga Muniba* i molim te, da se nemu smiluješ....

Ovakav je razgovor vrlo čudan za svakoga, koji zna, da jedna Muslimanka *stidi se i pred svojijem srodnicima spomenuti ime svoga vjerenika*, a kamo li da ide pred pašu i da ovako govori. Gospodin Lepušić može biti uvjeren, da je ovako kao što kažem, jer barem naše Muslimanke dobro poznajem. U djetinству, sve do 13. svoje godine čamio sam više u muslimanskijem kućama nego li u našijem, pa ih moram poznavati, možda malo maće, nego li i oni oko Behara, koji me u 16. broju o. g. pitaju: otkuda da znam šta se zbiva onamo, *gdje i ne vidim*....

Na str. 187. (Bosanke) evo kako govori prost Arnautin;

— Oh, ja *ubilač svoga zeta!*.... *Ubilač* sreće i ljubavi svoje kćeri!.... Ah Zlatija!.. Gdje si?... *Ubij svoga oca!*... Osveti nevino prolivenu krv *svoga vojnā*!...

I opet velimo, da u Bosni niti se *ovako* govorilo, niti se govori. Napomiňemo i to, da u nas velika većina Muslimana govore *zapadnjem*, dok u Lepušića govore *južnjem* narječjem,... (*nastavice se*).

Bileške.

Uredništvo „Dela“ objelodanilo je u lijepom izдању Sima Matavuša *Beogradske priče: Ciganski ukop*. — Uoči razvoda,

— Vlajkova tajna. — Izbor. — Frontaš. — Posledne „natzdravle“. — Sukobi. — Mala žrtva. — Šematizam. — Marija.

*

O kњиževnoj zaostavštini D.ra Lubomira Nedića „Srpski Kњiževni Glasnik“ donosi: »Iza D.ra Lubomira Nedića ostao je veći broj neobjavljenih rasprava i članaka, koje su njegovi bliži prijatelji uzeli da pregledaju i srede. Na žalost, od svih tijeh stvari što su se našle u rukopisu, samo se tri mogu smatrati kao dovršene. To su rasprava o „Verteru“, koja je bila namijeđena S. K. Zadruzi kao predgovor uz neno izdaće ovog Geteovog romana: biografska rasprava o Svetislavu Vuloviću, koja je takođe bila namijeđena S. K. Zadruzi, kao predgovor uz neno izdaće Vulovićevih kritika, i, najzad, jedna humoristična fantazija pod naslovom „Predlog kako da se pomogne našoj nejakoj kњiževnosti“. Za tijem dolaze, kao gotovo dovršene stvari, jedna rasprava o Lubiši i jedan članak o kњiževnoj pokradi koju je ruski pisac g. Stepović izvršio nad poznatom Nedićevom knjigom „Iz novije Srpske Lirike“. Velika je šteta što je jedna poveća rasprava o „Kњiževnom ukusu“, — započeta, kako izgleda, još prije prvih kritičkih rasprava Nedićevih, — ostala prekinuta u sredini. Isto tako, od jedne nove, proširene rasprave o „Pravopisu“, — o tom je prijedmetu Nedić držao 1894 jedno predavaće u Kњiževnoj Zajednici, — našli su se napisani samo izvjesni odjeleci.«

*

U Beogradu počeo je izlaziti nov list „Glas prava, sudstva i administracije.“ Vlasnici su Milan St. Marković i Kosta Jezdić. List izlazi u sveskama svake nedjele.

*

Gg. Špiro Bocarić, akademski slikar, i Sava Savić pokreću u Sarajevu dječji list, koji će se zvati: „Ilustrovani Mali Svijet“. Izlaziće u mjesecnjem sveskama od dva tabaka. Cijena mu je na godinu 4 krune. Uredništvo je u Sarajevu, Apelova ulica, broj 42

*

Isidor Bajić pokrenuo je u Novom Sadu „Srpski Muzički List“, koji izlazi jednom mjesечно zajedno sa prilogom „Srpska Muzička Biblioteka“. Cijena godišnja 8 kruna.

*

Prof. Dr. Tih. Đorđević pokreće od nove godine ponova „Karađić“, list za narodni život, običaje i predane.

*

Štamparija Mila Maravića u Zagrebujavla, da je uzela u svoje izdane treći svezak „Historije srednjega vijeka, za narod hrvatski i srpski napisao Natko Nodilo“. Ova sveska obuhvata

periodu od cara Justinijana I, do smrti cara Heraklija ili do izvršene soobe Slovena, Hrvata i Srba (565-641). Djelo će imati do 35 štampanijeh tabaka, a cijena mu je 5. kruna.

Izašao je kalendar „Dubrovnik“ za godinu 1903. Ovo mu je sedma godina. Cijena 50 para; poštom 60 para. Zbog poznatijeh dogadaja u Dubrovniku ovogodišnji kalendar „Dubrovnik“ nije kakav je imao biti.

U godišnjici Nikole Ćupića (u Beogradu) kniga XXII., izašla je rasprava prof. Pavla Popovića; *Dubrovačka biografija*. I. Ignat Đodić.

U IX. knizi „Brastva“, koje izdaje Društvo Svetoga Save u Beogradu, ima zanimiva radњa; *Gruške bileške*, sakupio i objelodanio Vicko Adamović, sa dvjema kartama.

Mjeseca decembra prošle godine navršilo se je sedamdeset godina otkako se je u Novom Sadu rodio Zmaj Jovan Jovanović. —

Gotovo u isto vrijeme umro je u Biogradu poznati srpski književnik Pera Đorđević. — U Rimu preminuo je kanonik D. Parčić, koji je osobito zaslужan radi rječnika italijansko-srpskoga i srpsko-italijanskoga. — U Hrvatskoj je umro St. Ilijašević, hrvatski pjesnik iz ilirskoga doba.

Srpsko-akademsko društvo „Zora“ u Beču slavi na dan Sv. Save svoju 40-godišnjicu. Doista rijetka slava, kojoj će se Srpstvo simpatično odazvati. *Vivat, crescat, floreat!*

Narodna zagonetka.

—
Na kraj zida sjedi strina,
Čeka sina Kostantina,
Dokle dode iz Jakina
I donese čašu vina.

Odgometka potoće šarade:
Na-polica.